

महाराष्ट्र

संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र

वन्यजीव संरक्षणविषयक घडामोडींचे त्रैमासिक

खंड ६, अंक ३

जुलै २०२५ (क्र.२२)

अनुक्रमणिका

संपादकीय	3	संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यान	8
हरिश्चंद्रगडावरील 'धनगरी फेट्या'च्या निमित्ताने		संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील अतिक्रमणधारकांचे पुनर्वसन ना-विकास क्षेत्रात करण्याचा विचार	
संरक्षित क्षेत्रातील बातम्या		संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील 'खाजगी वने' संरक्षित क्षेत्रातून वगळण्याचा प्रस्ताव	
आंबोली दोडामार्ग संवर्धन राखीव	4	संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात वाघावर औषधोपचार करत असताना वनमजूर जखमी	
आंबोलीनजीक चौकुळ गावात वाघाचे दर्शन		संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील बिबट्या वसईत संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात पावसाळ्यात धबधबे, झऱ्यांच्या परिसरात प्रवेश बंद	
कळसूबाई हरिश्चंद्रगड अभयारण्य	4		
हरिश्चंद्रगडावर धनगरी फेटा अर्थात इरिओकोलॉन वनस्पतीच्या नव्या प्रजातीचा शोध			
टिपेश्वर अभयारण्य	5		
टिपेश्वर अभयारण्याला राष्ट्रीय मूल्यांकनात 'उत्तम व्यवस्थापन' श्रेणीत स्थान			
ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव	5	प्रादेशिक बातम्या	
ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रात अंधारी नदीपात्रातील वाळूचा बेकायदा उपसा		विदर्भ	10
ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील वाघ, बिबट्यांच्या संख्येत लक्षणीय वाढ		नागपूर वन विभागात वाघ, बिबट्यांच्या आगमनाची पूर्वसूचना देणारे कॅमेरे लावण्यासाठी करार झुडपी वन जमिनीवरील घरे न्यायालयीन आदेशानुसार लागलीच नियमित करण्याचे निर्देश	
तानसा अभयारण्य	7	प्रकरण न्यायप्रविष्ट असूनही सूरजागड खाणीच्या विस्ताराला मंजुरी; एक लाख झाडे तोडली जाणार	
गारगाई धरणाला वन विभागाकडून अपेक्षित परवानगी लांबणार; वनीकरणासाठी जागेची वानवा		पश्चिम महाराष्ट्र	12
तुंगेश्वर अभयारण्य	7	जुन्नर वन विभागाने केलेल्या कारवाईत २१ स्थानिक शिकाऱ्यांना पकडले	
तुंगेश्वर अभयारण्यात पावसाळ्यात धबधबे, झऱ्यांच्या परिसरात प्रवेश बंद		पुण्यात वन विभागाच्या कारवाईत सोमवार पेठेतून ५०० किलो मोरपिसे जप्त	

मुंबई महानगर प्रदेश	13	राष्ट्रीय बातम्या	17
मुंबईतील कांजूरमार्ग कचराभूमी ही 'संरक्षित वन' असल्याचा उच्च न्यायालयाचा निकाल		व्याघ्र राखीव क्षेत्रातून आदिवासींना बाहेर काढण्याच्या आदेशाची संयुक्त राष्ट्रांकडून दखल देशाच्या आंतरराष्ट्रीय सीमेलगत असलेल्या संवेदनशील वन्य अधिवासांत ३२ प्रकल्पांना मंजुरी देशात व्याघ्र राखीव क्षेत्रात वाघाच्या भक्ष्य प्रजातींच्या संख्येत घट – अहवालाचा निष्कर्ष २०२५च्या पहिल्या सहा महिन्यांत १०० हून अधिक वाघांचा मृत्यू; सर्वाधिक मृत्यू महाराष्ट्रात देशात १ जानेवारी ते ७ एप्रिल २०२५ या काळात ११,९०८ मोठे वणवे देशात सिंहांच्या संख्येत पाच वर्षांत ३२% वाढ	
राज्यस्तरीय बातम्या	14		
वन्य प्राण्यांमुळे झालेल्या नुकसानाच्या भरपाईचा महाराष्ट्रात उच्चांक; २२० कोटी रुपये महाराष्ट्रात वन हक्कांचे ८२,००० हून अधिक दावे नामंजूर माणूस-वन्यजीव संघर्षाला आळा घालण्यासाठी राज्यात विविध उपाययोजना माणूस-बिबट्या संक्षिप्त वृत्त (मे ते जुलै २०२५)	16		
आंतरराज्यीय बातम्या	17		
चार राज्यांतील व्याघ्र राखीव क्षेत्र संचालकांची बैठक		थोडक्यात पण महत्त्वाचे मुंबईची किनारी परिसंस्था	24

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र

खंड ६, अंक ३, जुलै २०२५ (क्र. २२)

संपादक: रेश्मा जठार

सहाय्यक संपादक: पंकज सेखसरीया

सहाय्यक: राधिका अघोर

शीर्षक व रेखाचित्रे (प्रामुख्याने): अश्विनी मेनन Visual Design Studio

इतर काही रेखाचित्रे: सिद्धी जाधव, श्रुती कुलकर्णी, मधुवंती अनंतराजन, पीयूष सेखसरीया

प्रकाशक: कल्पवृक्ष

संपादकीय पत्ता: C/o कल्पवृक्ष, अपार्टमेंट ५, श्री दत्त कृपा, ९०८, जिमखाना, पुणे ४११००४, महाराष्ट्र, भारत.

दूरभाष/फॅक्स: ०२० २५६५४२३९ ई मेल: marathipaupdate@gmail.com

संकेतस्थळ: <https://kalpavriksh.org/documentation-outreach/newsletters/>

टीप: 'महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रा'त प्रकाशित बातम्या या त्या त्या बातमीखाली दिलेल्या मूळ प्रकाशनातील बातम्यांवर

संपादकीय सोपस्कार करून प्रकाशित केलेल्या आहेत.

'महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रा'च्या प्रकाशनासाठी अर्थसाहाय्य

Duleep Matthai Nature Conservation Foundation

Paul Hamlyn Foundation

आणि

अनेक हितचिंतकांच्या वैयक्तिक देणग्या

हरिश्चंद्रगडावरील 'धनगरी फेट्या'च्या निमित्ताने

प्रस्तुत अंकातील कळसूबाई हरिश्चंद्रगड वन्यजीव अभयारण्यातील 'हरिश्चंद्रगडावर धनगरी फेटा अर्थात इरिओकोलॉन वनस्पतीच्या नव्या प्रजातीचा शोध' ही बातमी विशेष लक्ष वेधून घेते. ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव, संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यान अशा काही मोजक्या संरक्षित क्षेत्रांमधील वृत्तांकनाच्या तुलनेत सह्याद्रीच्या रांगेत असलेल्या कळसूबाई हरिश्चंद्रगड अभयारण्यातील घडामोडींचे वृत्तांकन मराठी वृत्तपत्रांमध्ये कमी आढळते. अशा संरक्षित क्षेत्रातील बातमी म्हणून तिला महत्त्व.

दुसरे महत्त्वाचे कारण असे की नव्या प्रजातीच्या आणि त्यातही लहानशा गवतसदृश वनस्पतीच्या शोधाची माहिती ही बातमी देते. वाघसिंहांची शीरगणती किंवा कास पठारावरील फुलांचा रंगोत्सव आदी घटना बातमीदारांचे लक्ष नेहमीच वेधून घेतात. या विषयावरील वृत्तांकनाबरोबर देण्याजोगी रंगीबेरंगी छायाचित्रे पत्रकार आणि वाचकांना भुरळ घालतात. मात्र, ना रंगांची उधळण, ना कीटकभक्षण; इरिओकोलॉन या वनस्पतीच्या बहुतांश प्रजातींमध्ये लक्ष वेधून घेणारी आकर्षक रंगाची फुले नाहीत किंवा लक्षात राहतील अशा विशिष्ट आकाराची पानेही नाहीत. त्यामुळे वनस्पती संशोधक, जैवविविधतेचे अभ्यासक वगळता आवर्जून पाहण्यासाठी इरिओकोलॉनचा शोध घेणारे कुणी सापडणे अवघडच आहे. अशा फारशा कुणाच्या ध्यानीमनी नसलेल्या वनस्पतीची नवी प्रजाती सापडल्याच्या बातमीचे कौतुक ते यासाठीच.

या बातमीच्या निमित्ताने 'महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रा'च्या गेल्या पाच वर्षांतील अंकांमध्ये नव्या प्रजातीच्या शोधांविषयी आलेल्या बातम्यांचा आढावा घेतला. इथे लक्षात घ्यायला हवे की वन्यजीवविषयक कितीतरी अधिक संख्येने बातम्या मराठी वृत्तपत्रांच्या संकेतस्थळावर प्रकाशित होताना दिसतात. 'महाराष्ट्र संरक्षित वार्तापत्र' हा वन्यजीव विषयक वृत्तांकनाचा

सर्वसमावेशक पर्याय नाही. परंतु, वार्तापत्रातील बातम्या अशा संकेतस्थळांवरून निवडून घेतलेल्या असल्यामुळे त्या माध्यमांवरील वृत्तांकनाचे प्रतिबिंब वार्तापत्रात अंशतः उमटते. तेव्हा, या वार्तापत्रातील बातम्या व्यापक वृत्तांकनाचे प्रतिनिधीत्व करतात, असे म्हटल्यास वावगे ठरू नये.

प्रत्येक अंकात सरासरी ३० अशा पाच वर्षांत प्रकाशित झालेल्या सुमारे ६३० बातम्यांमध्ये नव्या प्रजातींच्या शोधांविषयी आठ बातम्या प्रकाशित झाल्या आहेत. यामध्ये पूर्वी शोध लागलेल्या पण महाराष्ट्रातील संरक्षित क्षेत्रात प्रथमच दिसल्याची नोंद झालेल्या प्रजातींच्या बातम्या मोजलेल्या नाहीत. मोजलेल्या आठ बातम्यांपैकी सहा बातम्यांमधील प्रजाती सह्याद्री रांगेत आणि त्यातील तीन प्रजाती (दोन वनस्पती व एक प्राणी) कळसूबाई हरिश्चंद्रगड अभयारण्यात तर; एक प्रजाती (वनस्पती) आंबोली दोडामार्ग संरक्षण राखीव क्षेत्रात, दोन प्रजाती सह्याद्री रांगेतील अन्य परिसरात आढळल्या आहेत.

किंबहुना, महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्राच्या आजवरील अंकांमध्ये कळसूबाई हरिश्चंद्रगड वन्यजीव अभयारण्याविषयी एकूण सात बातम्या प्रकाशित झाल्या आहेत आणि त्यातील चार बातम्या या नव्या प्रजातींच्या शोधांविषयी आहेत. उर्वरित तीन बातम्या शेकरूंच्या संख्येतील वाढ/घट, पक्षी सर्वेक्षणात नोंद झालेल्या प्रजातींची संख्येची माहिती देतात.

महाराष्ट्रात अहिल्यानगर (पूर्वीचा अहमदनगर) जिल्ह्यात, अकोले तालुक्यात आणि सह्याद्रीच्या रांगेत असलेल्या कळसूबाई हरिश्चंद्रगड अभयारण्याचे क्षेत्रफळ सुमारे ३६२ चौ. किमी. आहे. राज्यातील संरक्षित क्षेत्रांच्या एकूण सुमारे १०,००० चौ. किमी. क्षेत्रफळाच्या तुलनेत साडेतीन टक्के क्षेत्रफळ या अभयारण्याने व्यापले आहे. अशा लहानशा अभयारण्यात पाच वर्षांत चार नव्या प्रजातींचा व त्यातही तीन वनस्पतींच्या प्रजातींचा शोध लागतो, ही विस्मयाची आणि लहानमोठी सगळीच संरक्षित क्षेत्रे जपण्याप्रती आपल्या जबाबदारीची जाणीव करून देणारी बाब आहे.

संरक्षित क्षेत्रातील बातम्या

आंबोली दोडामार्ग संवर्धन राखीव

आंबोलीनजीक चौकुळ गावात वाघाचे दर्शन

सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील आंबोलीलगत असलेल्या चौकुळ गावाच्या परिसरात मे महिन्यात वाघ दिसून आला. आंबोलीहून चौकुळकडे जाण्याच्या मार्गावर जांभळकोंड इथे असलेल्या पाणवठ्यावर वाघ पाण्यामध्ये डुंबताना दिसला. तरुणांच्या गटाने वाघाची छायाचित्रे व चलचित्रही काढले.

आंबोली परिसरात, विशेषतः चौकुळ मार्गे येजा करताना वाघाचे दर्शन यापूर्वीही अनेक वेळा झाल्याचे वृत्तात नमूद केले आहे. वन विभागाच्या स्वयंचलित कॅमेऱ्यांवरून देखील वाघाची अनेक छायाचित्रे टिपली गेली आहेत. दोडामार्ग तालुक्यातील तिलारी संवर्धन राखीव क्षेत्रात आतापर्यंत दहा ते बारा वाघ असल्याची नोंद करण्यात आली आहे.

एप्रिल महिन्यात सावंतवाडी तालुक्यातील दाभील जंगलातील प्राचीन पांडवकालीन विहिरीजवळ एक वाघीण मृतावस्थेत आढळली होती. वाघांच्या अस्तित्वामुळे सिंधुदुर्गातील दोडामार्ग, तिलारी, आंबोली हे परिसर संवर्धित करण्याची गरज अधिक ठळकपणे समोर आल्याचे वृत्तात म्हटले आहे.

स्रोत - 'चौकुळमध्ये पाणवठ्यावर पट्टेरी वाघाचे दर्शन',

www.lokmat.com, २२.०५.२०२५.

कळसूबाई हरिश्चंद्रगड अभयारण्य

हरिश्चंद्रगडावर धनगरी फेटा अर्थात इरिओकोलॉन वनस्पतीच्या नव्या प्रजातीचा शोध

हरिश्चंद्रगडावर धनगरी फेटा वनस्पतीच्या, 'इरिओकोलॉन' (*Eriocaulon*) असे शास्त्रीय जातीनाम असलेल्या एका नव्या प्रजातीचा शोध लागला आहे.

या नव्या प्रजातीला शास्त्रीय प्रजातीनाम 'मनिलालीअॅनम' (*manilalianum*) असे दिले आहे. केरळमधील कालिकत विद्यापीठातील वनस्पती वर्गीकरण शास्त्रज्ञ के. एस. मनिलाल यांच्या स्मरणार्थ हे प्रजातीनाम देण्यात आले आहे.

डॉ. अरुण चांदोरे - प्रभारी प्राचार्य, लोकनेते रामशेठ ठाकूर कॉलेज, मोखाडा, देविदास बोरुडे - संशोधक विद्यार्थी, डॉ. कुमार विनोद गोसावी - सहाय्यक प्राध्यापक, जीईएस एचपीटी आर्ट्स अँड आरवायके सायन्स कॉलेज, नाशिक आणि निलेश माधव - संशोधक विद्यार्थी यांच्या संशोधनात 'इरिओकोलॉन मनिलालीअॅनम' ही वनस्पती दिसून आली.

कळसूबाई हरिश्चंद्रगड अभयारण्य सह्याद्रीच्या उत्तरेकडील भागात आहे. या भागाला उत्तर-पश्चिम घाट असेही म्हटले जाते. इथे अजूनही नवनव्या प्रजातीचा शोध लागतो आहे. अशा प्रकारच्या एका संशोधनातून ही नवीन प्रजाती सापडली आहे.

भारतात इरिओकोलॉनच्या ११२ प्रजातींची नोंद आहे. नवी प्रजाती इरिओकोलॉन ट्युबेरिफेरम या प्रजाती सारखीच भासली तरी तिच्या रंग, संरचना व अन्य गुणांमध्ये फरक आहेत. संशोधकांनी पाच वर्षे अभ्यासांती ही प्रजाती वेगळी, नवीन असल्याचा निष्कर्ष मांडला.

स्रोत - 'हरिश्चंद्रगडावरून धनगरी फेट्याच्या नव्या प्रजातीचा शोध; वाचा धनगरी फेट्याविषयी',

www.mahamtb.com, १९.०६.२०२५.

टिपेश्वर अभयारण्य

टिपेश्वर अभयारण्याला राष्ट्रीय मूल्यांकनात 'उत्तम व्यवस्थापन' श्रेणीत स्थान

देशातील ४३८ संरक्षित क्षेत्रांच्या मूल्यांकनात टिपेश्वर वन्यजीव अभयारण्याने 'उत्तम व्यवस्थापन' या सर्वोच्च श्रेणीत स्थान मिळवले आहे. यवतमाळ जिल्ह्यातील पांढरकवडा तालुक्यातील टिपेश्वर अभयारण्य एकूण मूल्यांकनाच्या क्रमवारीत देशात ४४ वा आणि राज्यात तिसरा क्रमांक आहे.

केंद्रीय वन, पर्यावरण व हवामान बदल मंत्रालयाच्या मार्गदर्शनाखाली वर्ष २०२० ते २०२५ या काळात विविध संरक्षित क्षेत्रांमधील साधनसंपत्ती, संरक्षणात्मक उपक्रम, विकास कामे व एकंदरीत व्यवस्थापन या निकषांवर मूल्यांकन करण्यात आले. या मूल्यांकनात टिपेश्वर अभयारण्याला ७८.१३ गुण मिळाले.

मूल्यमापन समितीचे अध्यक्ष असमचे सेवानिवृत्त प्रधान मुख्य वन संरक्षक एन. के. वासू होते; सदस्यांमध्ये डॉ. रथीन बर्मन, डॉ. रितेशकुमार आणि डॉ. बिवाश पांडव यांचा समावेश होता. समितीने टिपेश्वर प्रशासनाला पुढील सुधारणांचा प्रस्ताव दिला आहे;

- संवेदनशील पर्यावरण क्षेत्रा- (ESZ) साठी क्षेत्रनिहाय बृहत् आराखडे तयार करणे व त्यावर अंमलबजावणी करणे
- सभोवतालच्या वन क्षेत्रांचा समावेश करून टिपेश्वर अभयारण्यास भविष्यात व्याघ्र राखीव क्षेत्राचा दर्जा मिळवून देणे
- भ्रमण करणाऱ्या वाघांचे प्रभावी निरीक्षण करणे
- स्थलांतरित गावांचे प्रश्न सोडवणे
- वन विभागातील रिक्त जागा भरणे
- निसर्ग संरक्षण केंद्राची स्थापना करणे

पांढरकवडा वन्यजीव विभागातील वनाधिकाऱ्यांनी ही माहिती दिली.

वर्ष १९९७ मध्ये स्थापन झालेल्या या अभयारण्याची व्याप्ती सध्या १४८.६२ चौ. किमी क्षेत्रावर आहे. गेल्या काही वर्षात इथे २० पेक्षा जास्त वाघांचे वास्तव्य आढळले आहे.

स्रोत - 'टिपेश्वर अभयारण्याचा राष्ट्रीय पातळीवर नावलौकीक; 'उत्तम व्यवस्थापन' श्रेणीत देशात अव्वल', www.loksatta.com, ०४.०७.२०२५.

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रात अंधारी नदीपात्रातील वाळूचा बेकायदा उपसा

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील वन्य प्राण्यांची जीवनदायी असलेल्या अंधारी नदीच्या पात्रात अवैध वाळू उपसा होत आहे. अजयपूर इथे अंधारी नदी घाटातून वाळू उपशावर ३,४०० ब्रासची मर्यादा असताना ठेकेदाराने १०,००० ते १२,००० ब्रास बेकायदा वाळू उपसा केल्याचे उघड झाले आहे.

वाळू उपसा करताना वन विभागाचा रस्ता उद्ध्वस्त केल्याबद्दल अश्विनिसिंग ठाकूर नामक व्यक्तीचे उपसा करण्याचे यंत्र जप्त करून त्याच्यावर वन गुन्हा दाखल केला आहे, अशी माहिती वनपरिक्षेत्र अधिकारी स्वाती महेशकर यांनी दिली.

वास्तविक, या नदीपात्रात अवजड यंत्रसामग्री वापरून वाळू उपसा करण्यास बंदी आहे. तरीदेखील, जिल्ह्यातील वाळू घाटांचे मे महिन्यात लिलाव झाल्यापासून

ते १० जूनला वाळू उपशाची मुदत संपल्यानंतरही यंत्रे वापरून वाळू उपसा होत असल्याचे निरीक्षण वृत्तात नोंदवले आहे. त्याचबरोबर, बेकायदा वाळू उपसा सुरू असतानाही जिल्हा प्रशासनाने त्याकडे दुर्लक्ष केल्याचा आरोप वृत्तात केला आहे.

स्रोत – ‘वन्य प्राण्यांची जीवनदायी अंधारी नदीत वाळू माफियांचा हैदोस; परवानगीपेक्षा चौपट रेती उपसा, महसूल प्रशासन गप्प’, www.loksatta.com, ०५.०७.२०२५.

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील वाघ, बिबट्यांच्या संख्येत लक्षणीय वाढ

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रात वाघांच्या संख्येत गेल्या दहा वर्षांत २६ने वाढ झाली आहे. ‘स्टेटस ऑफ टायगरस, को-प्रिडेटर्स अँड ग्रे इन् टीएटीआर, २०२४’ या अहवालानुसार, ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्राच्या केवळ बफरमध्ये २०१४ या वर्षात १० वाघ राहात होते; ही संख्या २०२४ मध्ये ३६ झाली.

हा अहवाल ‘वाइल्डलाइफ इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिया’ (WII) आणि महाराष्ट्र राज्य वन विभाग यांच्या सहकार्याने दरवर्षी प्रकाशित केला जातो. ‘महाराष्ट्रातील विदर्भातील व्याघ्र प्रकल्प आणि इतर व्याघ्र अधिवास क्षेत्रांमध्ये वाघ, सहभक्षक व भक्ष्य प्राण्यांचे दीर्घकालीन निरीक्षण’ या संशोधन प्रकल्पाअंतर्गत WII ने २०१९ मध्ये ही अभ्यासमालिका सुरू केली.

या अहवालात ताडोबा अंधारीतील वाघ व सहभक्षक प्राण्यांची (बिबट्या) घनता मोजण्यात आली. सध्या दर १०० चौ. किमीमध्ये वाघांची घनता ७ इतकी आहे. २०१० मध्ये हे प्रमाण सुमारे ५ वाघ प्रति १०० चौ. किमी होते. बिबट्यांची संख्या मोठ्या प्रमाणात वाढली आहे. २०१४ ते २०१९ या काळात बिबट्यांची संख्या १०६ वरून १४४ वर पोहोचली. अभ्यासासाठी माहिती गोळा करताना, ताडोबा अंधारीच्या गाभा आणि बफर क्षेत्रांत

प्रत्येकी दोन चौ. किमी क्षेत्रफळाच्या ६२८ चौकटींमध्ये स्वयंचलित कॅमेरे लावले होते.

२०१४ च्या सुमारास बफर क्षेत्राच्या हस्तांतरणाची प्रक्रिया पूर्ण झाली. त्यानंतर वन विभागाने या भागाचा समावेशक विकास सुरू केला. वनस्पतींची संख्या वाढल्याने तृणभक्षी प्राण्यांची संख्या वाढली आणि त्याबरोबर वाघांची संख्या बफरमध्ये वाढली. गेल्या तीन वर्षांत बफरमध्ये वास्तव्यास असणाऱ्या वाघांची संख्या सुमारे ३५ च्या आसपास स्थिरावली आहे, अशी माहिती ताडोबाचे क्षेत्र संचालक प्रभुनाथ शुक्ला यांनी दिली.

वाघांची वर्षनिहाय घनता

वर्ष	वाघांची घनता (संख्या प्रति १०० चौ. किमी)
२०१९	६.८६
२०२०	८.३९
२०२१	८.६९
२०२२	९.७४
२०२३	९.८०
२०२४	११.०२

फक्त बफर क्षेत्रात राहणारे वाघ

वर्ष	वाघांची संख्या	वर्ष	वाघांची संख्या
२०१४	१०	२०२०	३४
२०१५	१४	२०२१	३६
२०१६	१७	२०२२	३८
२०१७	१९	२०२३	३५
२०१८	२२	२०२४	३६
२०१९	२३		

स्रोत – ‘ताडोबा व्याघ्र संवर्धन प्रकल्पातील वाघांची घनता दहा वर्षांत ३०% ने वाढली, बफर क्षेत्रातील संख्येत तीन पट वाढ’, timesofindia.indiatimes.com, २५.०६.२०२५.

तानसा अभयारण्य

गारगाई धरणाला वन विभागाकडून अपेक्षित परवानगी लांबणार; वनीकरणासाठी जागेची वानवा

गारगाई धरणासाठी तोडाव्या लागणाऱ्या झाडांच्या बदल्यात वनीकरणासाठी पुरेशी जागा उपलब्ध नसल्यामुळे या प्रकल्पाला वन विभागाकडून परवानगी मिळालेली नाही.

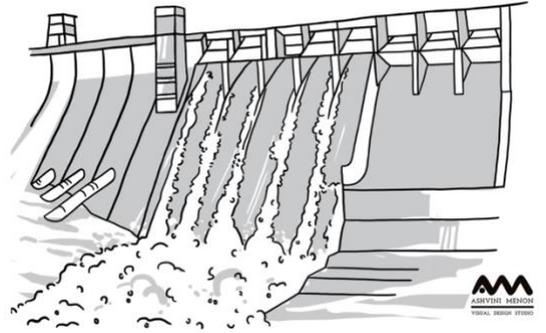
मुंबईतील वाढत्या लोकसंख्येच्या पाण्याची मागणी पुरवण्यासाठी गारगाई धरण प्रकल्पाला गती देण्याचा प्रयत्न होता. एप्रिलमध्ये मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या आढावा बैठकीनंतर, प्रकल्पास वेग येईल अशी अपेक्षा निर्माण झाली होती. (संबंधित वृत्त पाहा महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड ६ अंक २, खंड ५ अंक १, २, ४) मात्र, धरणासाठी तोडाव्या लागणाऱ्या झाडांच्या बदल्यात वनीकरणासाठी ६५८ हेक्टर वन जमिनीची आवश्यकता असली तरी आतापर्यंत केवळ ३८० हेक्टर जागा उपलब्ध झाली आहे. उर्वरित २७९ हेक्टर जमीन अजूनही मिळालेली नाही, असे पाणीपुरवठा प्रकल्प विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी सांगितले.

बृहन्मुंबई महानगरपालिका प्रशासनाने राज्यातील सगळ्या जिल्हाधिकाऱ्यांना पत्र पाठवले असून, राज्यभरातील शासकीय जमिनीची उपलब्धता विचारण्यात आली आहे. पुरेशी जागा उपलब्ध झाली नाही तर वन विभागाची परवानगी मिळणार नाही. त्यामुळे प्रकल्पही पुढे जाऊ शकत नाही, असे त्यांनी स्पष्ट केले.

महानगरपालिका अधिकाऱ्यांच्या म्हणण्यानुसार, परवानगी प्रक्रिया पूर्ण झाल्यानंतरही प्रत्यक्ष बांधकाम सुरू होण्यास किमान चार ते सहा वर्षे जातील. ३८० हेक्टर जमिनीसाठी महानगरपालिकेने सुमारे २२ कोटी रुपये खर्च केले आहेत.

वाडा तालुक्यातील ओगदे गावाजवळ गारगाई धरण बांधले जाणार आहे. हे धरण पूर्ण झाल्यास मुंबईला दररोज ४४० दशलक्ष लिटर पाणी उपलब्ध होईल. मात्र, या प्रकल्पामुळे ओगदे, खोडदे ही गावे पूर्णपणे आणि तिळमाळ,

पाचघर, फणसगाव, आमले ही गावे अंशतः बाधित होणार आहेत. एकूण ८४० हेक्टर क्षेत्र बाधित होणार असून सुमारे ६१९ कुटुंबे विस्थापित होणार आहेत. भूसंपादन व पुनर्वसनासाठी महानगरपालिकेला सुमारे २५७ कोटी रुपये खर्च अपेक्षित आहे. वन विभागालाही जमिनीची भरपाई द्यावी लागणार आहे. २०१९ मध्ये या प्रकल्पाचा अंदाजित खर्च ३,१०० कोटी रुपये होता. परंतु, एकूणच प्रकल्पाला विलंब झाल्यामुळे खर्चात वाढ होण्याची शक्यता आहे. मुंबई महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरणा- (MMRDA) -चे अतिरिक्त आयुक्त अभिजीत बांगर यांनी ही माहिती दिली.

स्रोत – ‘गारगाई धरणाची वन विभागाची परवानगी रखडली’, www.loksatta.com, ०९.०७.२०२५.

तुंगेश्वर अभयारण्य

तुंगेश्वर अभयारण्यात पावसाळ्यात धबधबे, झऱ्यांच्या परिसरात प्रवेश बंद

तुंगेश्वर अभयारण्यातील श्री तुंगेश्वर महादेव मंदिर धार्मिक पर्यटन स्थळ असल्यामुळे इथे मोठ्या संख्येने पर्यटक येतात. त्यात पावसाळ्यात धबधबे आणि छोटे ओढे अशा ठिकाणी दरवर्षी अपघात होत असल्याचे लक्षात घेत वन विभागाने या ठिकाणी प्रवेश बंदीचा निर्णय घेतला आहे.

स्रोत – ‘तुंगेश्वर अभयारण्यात धबधब्यांच्या ठिकाणी पर्यटकांना बंदी’, www.loksatta.com, २९.०६.२०२५.

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यान

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील अतिक्रमणधारकांचे पुनर्वसन ना-विकास क्षेत्रात करण्याचा विचार

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात अतिक्रमण केलेल्यांचे पुनर्वसन ना-विकास क्षेत्रात करण्याबाबत विचारविनिमय सुरू आहे.

वन विभागाने उद्यानातील सुमारे १६,००० अतिक्रमणधारकांसाठी मरोळ-मरोशी परिसरात ९० एकर जमीन राखून ठेवली होती. परंतु, ती जागा उद्यानाच्या संवेदनशील पर्यावरण क्षेत्रात येते आणि तिचा महानगरपालिकेच्या आराखड्यांत समावेश नाही, त्यामुळे तिथे पुनर्वसन शक्य नाही, असे महाधिवक्त्यांनी उच्च न्यायालयात सादर केलेल्या प्रतिज्ञापत्रात स्पष्ट केले.

याबाबत तोडगा काढण्यासाठी मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांच्या अध्यक्षतेखाली २५ फेब्रुवारी रोजी झालेल्या बैठकीत चर्चा झाली. चर्चेअंती ना-विकास विभागाच्या विद्यमान धोरणात बदल सुचवण्यासाठी समिती गठीत करण्यात आली. ही समिती विकास नियंत्रण विषयक नियमन – DCPR, २०३४ मध्ये आवश्यक बदल सुचवत आहे. ना-विकास जमिनीवर फक्त आयटी कंपन्यांना परवानगी आहे; पुनर्वसनासाठी जागा मिळावी, यासाठी ३० जूनला नगर विकास विभागाने परिपत्रक जारी केले.

स्रोत – ‘बोरिवली नॅशनल पार्कमधील अतिक्रमणधारकांचे पुनर्वसन ना-विकास क्षेत्रात?’

www.mahamtb.com, ०४.०७.२०२५.

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील ‘खाजगी वने’ संरक्षित क्षेत्रातून वगळण्याचा प्रस्ताव

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील ‘खाजगी वने’ म्हणून राखलेल्या जमिनी राष्ट्रीय उद्यानाच्या संरक्षित वन क्षेत्रातून वगळण्याच्या प्रस्तावाला मुंबई उपनगर जिल्हा नियोजन समितीने मंजुरी दिली. हा निर्णय पुढे राज्य शासन, केंद्र सरकार आणि न्यायालयात पाठवून कार्यवाही केली जाईल, असे नियोजन समितीच्या अध्यक्षांनी सांगितले.

मे महिनाअखेरीस झालेल्या समितीच्या बैठकीत आमदार प्रवीण दरेकर यांनी हा प्रस्ताव मांडला. बैठकीत बृहन्मुंबई महानगरपालिका आयुक्त भूषण गगराणी, मुंबई पोलीस आयुक्त देवेन भारती, झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरणाचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी महेंद्र कल्याणकर, जिल्हाधिकारी राजेंद्र क्षीरसागर, खासदार वर्षा गायकवाड व रविंद्र वायकर यांच्यासह इतर लोकप्रतिनिधी उपस्थित होते.

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात केतकी पाडा आणि आजूबाजूच्या परिसरात सुमारे ८०,००० लोकवस्ती गेली पाचसहा दशके आहे. ही लोकवस्ती असलेल्या जमिनींना ‘खाजगी वना’चा दर्जा देऊन संरक्षित केल्यामुळे त्यावर राहणाऱ्या लोकांना वीज, पाणी, रस्ता, स्वच्छतागृह या मूलभूत सुविधांचा लाभ मिळत नाही, त्यांचे कायदेशीर पुनर्वसन करणेही शक्य होत नाही. खाजगी वन जमिनी संरक्षित क्षेत्रातून वगळण्याच्या निर्णयावर अंमलबजावणी झाली तर या लोकवस्तीला कायमस्वरूपी घराचे हक्क मिळतील आणि त्यांना सरकारी मान्यता तसेच मूलभूत सुविधा उपलब्ध करून देणे शक्य होईल.

स्रोत – ‘वन जमिनींवरील ८०,००० लोकवस्त्यांना मिळणार कायमचा दिलासा’,

www.mahamtb.com, ३०.०५.२०२५.

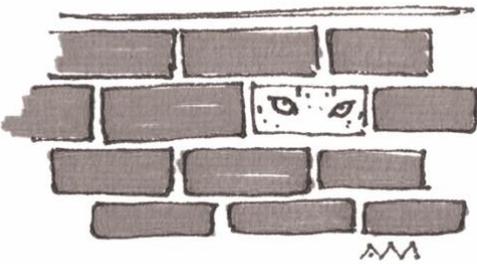
संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात वाघावर औषधोपचार करत असताना वनमजूर जखमी

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात पशुवैद्यकीय अधिकारी वाघावर उपचार करत होत्या. त्या वेळेस त्यांच्यासोबत एक वनमजूर आणि एक प्राणिरक्षकही उपस्थित होता. वनमजूराने चुकून आपला हात पिंजऱ्याच्या जवळ ठेवला तेव्हा वाघाने त्याच्या हातातील बोटे चावली. वनमजूराच्या उजव्या हाताच्या दोन बोटांना किरकोळ जखम झाली आहे.

या घटनेनंतर उद्यानात प्राणिरक्षकाची आवश्यकता अधोरेखित झाली आहे. प्राणिरक्षकांना प्राणीसेवा, स्वच्छता, आहार व्यवस्था अशी कामे नियमितपणे करावी लागतात, असेही नियमावलीत नमूद केले आहे. उद्यानातील प्राणिरक्षकांची काही कामे वनमजूरांवर सोपवली आहेत, मात्र त्यांना या कामांसाठी योग्य प्रशिक्षण दिलेले नाही. त्यांच्यावर अशी कामे सोपवायची असल्यास त्यांना योग्य प्रशिक्षण देणे गरजेचे आहे, असे वृत्तात म्हटले आहे.

स्रोत - 'संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात वाघाच्या हल्ल्यात वनमजूर जखमी', www.loksatta.com, ०९.०७.२०२५.

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील बिबट्या वसईत

मुंबईतील संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यान, आरे दुग्ध वसाहत, तुंगारेश्वर अभयारण्य या भागांमध्ये राज्याच्या वन विभागाने स्वयंचलित कॅमेरे लावून सर्वेक्षण केले. या सर्वेक्षणात बोरिवलीत असलेल्या या राष्ट्रीय उद्यानातून एक बिबट्या

दाट लोकवस्ती, महामार्ग आणि रेल्वे मार्ग ओलांडून नऊ किमी अंतर पार करून वसईपर्यंत गेल्याचे दिसून आले.

फेब्रुवारी ते जून २०२४ या काळात केलेल्या सर्वेक्षणात ५४ बिबटे आढळले, अशी माहिती महाराष्ट्र वन विभाग आणि 'वाइल्डलाइफ कॉन्झर्वेशन सोसायटी, इंडिया'ने दिली.

याच वृत्तात अशा प्रकारचे सर्वेक्षण बंगळुरू शहरालगतच्या परिसरात झाल्याचे नमूद केले आहे. २५० पेक्षा अधिक कॅमेरे बसवून वर्षभर केलेल्या निरीक्षणात बन्नरघट्टा राष्ट्रीय उद्यानाच्या २८२ चौ. किमी क्षेत्रासह बंगळुरू लगतच्या परिसरात ८५ बिबट्यांची नोंद झाली. या सर्वेक्षणाचे नेतृत्व 'होलेमती नेचर फाउंडेशन'ने केले.

स्रोत - 'संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात ५४ बिबट्यांची नोंद; एक बिबट्या ९ किमी अंतर पार करून वसईत पोहोचला', www.lokmat.com, ०४.०५.२०२५.
'मुंबईकरांनो...! बिबट तुमच्या नाही, तर आमच्या शहरात जास्त...' www.loksatta.com, ०७.०६.२०२५.

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात पावसाळ्यात धबधबे, झऱ्यांच्या परिसरात प्रवेश बंद

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील येऊर वनपरिक्षेत्रात धबधबे आणि झऱ्यांच्या परिसरात पावसाळ्यात प्रवेश पूर्णपणे बंद करण्याचा निर्णय वन विभागाने घेतला आहे.

पावसाळ्यात येऊरमधील नैसर्गिक धबधबे आणि झऱ्यांवर पर्यटकांची गर्दी होते. त्यामध्ये शाळा-महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची संख्याही मोठी असते. त्यामध्ये पाण्याचा अंदाज न आल्यामुळे झरे, धबधब्यांजवळ छोट्या तळ्यांमध्येही बुडून अपघाती मृत्यू होऊ शकतात. अशा दुर्घटना टाळण्यासाठी वन विभागाने प्रवेश बंदी करण्याचा निर्णय घेतला आहे. या बंदीचे उल्लंघन करणाऱ्यांवर भारतीय वन अधिनियम-१९२७ आणि वन्यजीव (संरक्षण)

अधिनियम १९७२ या कायद्यांतर्गत कडक कारवाई केली जाईल, असे वन विभागाने स्पष्ट केले आहे.

स्रोत – ‘येऊरच्या धबधब्यांवर पावसाळ्यात प्रवेश बंद, दुर्घटना टाळण्यासाठी वन विभागाचा निर्णय’,
www.loksatta.com, १८.०६.२०२५.

प्रादेशिक बातम्या

विदर्भ

नागपूर वन विभागात वाघ, बिबट्याच्या आगमनाची पूर्वसूचना देणारे कॅमेरे लावण्यासाठी करार

वाघांचे हल्ल्यांच्या वाढत्या प्रमाणावर नियंत्रण आणण्याच्या उद्देशाने राज्य शासनाने ‘महाराष्ट्र अॅडव्हान्स्ड रिसर्च अॅण्ड व्हिजिलन्स फॉर एनहॅन्स्ड लॉ एनफोर्समेंट’ (मार्वेल) या कंपनीसोबत करार केला आहे. या करारांतर्गत पेंच, ताडोबा अंधारी, नवेगाव नागझिरा या व्याघ्र राखीव क्षेत्रांसह नागपूर वन विभागाच्या सीमेलगत असलेल्या लोकवस्त्यांमध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) वर आधारित ३,१५० कॅमेरे लावण्याचे नियोजन आहे.

या कॅमेऱ्यांमधील तंत्रज्ञान वाघ आणि बिबट्या वेगळा ओळखू शकते. यापैकी कोणतीही प्रजाती कॅमेऱ्याच्या कक्षेत आल्यास त्याच्याशी जोडलेला गजर वाजेल आणि गावकऱ्यांना हा प्राणी जवळ असल्याची पूर्वसूचना मिळेल. ताडोबाच्या काही भागात प्रायोगिक तत्त्वावर अशी व्यवस्था आहे. पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्रात ८७५, ताडोबा अंधारीत ५२५, नवेगाव नागझिर्यात ६०० व नागपूर वन विभागात १,१४५ कॅमेरे लावले जाणार आहेत.

जिल्हा पालकमंत्री चंद्रशेखर बावनकुळे, अर्थ राज्यमंत्री आशिष जयस्वाल, ‘मार्वेल’चे मुख्य कार्यकारी अधिकारी व जिल्हा पोलीस अधीक्षक (ग्रामीण) डॉ. हर्ष पोद्दार आणि व्याघ्र राखीव क्षेत्रांचे वरिष्ठ अधिकारी यांच्या उपस्थितीत हा करार झाला. ही कंपनी राज्य शासनाने IIM-

नागपूर आणि एका खाजगी तंत्रज्ञान कंपनीसह भागीदारीत सुरू केली आहे.

पूर्वी वाघांची संख्या कमी होती, त्यामुळे त्यांचे संरक्षण करणाऱ्या धोरणांची आखणी करण्यात आली होती. वाघांची संख्या वाढली आहे व दरवर्षी वाढत जाणार आहे. त्यामुळे मनुष्यहानी होऊ नये यासाठी खबरदारी आवश्यक आहे. हे लक्षात घेऊन मार्वेलसोबत भागीदारी करण्यात आली असून, या कंपनीचे नेतृत्व पोलीस अधिकाऱ्याकडे आहे, असे राज्याचे वित्त राज्यमंत्री आणि गडचिरोलीचे सहपालकमंत्री आशिष जयस्वाल यांनी सांगितले.

सरकारने बफर क्षेत्रातील शेतजमिनी शेतकऱ्यांकडून भाडेतत्त्वावर घेण्याच्या योजनेवरही काम सुरू केले आहे, जेणेकरून शेतकऱ्यांना जीव धोक्यात घालून शेती करावी लागू नये आणि उत्पन्न मात्र मिळावे, असे इंग्रजी वृत्तांकनात नमूद केले आहे.

स्रोत – ‘वाघाचा सायरन! विदर्भातील गावांमध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा नवा पहारेकरी’,
www.loksatta.com, १३.०७.२०२५.
अभिषेक चौधरी. ‘Govt uses AI-driven tech to prevent man-animal conflict’,
timesofindia.indiatimes.com,
१३.०७.२०२५.

झुडपी वन जमिनीवरील घरे न्यायालयीन आदेशानुसार लागलीच नियमित करण्याचे निर्देश

झुडपी वन जमिनीवरील ज्या घरांना स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि इतर प्राधिकरणांनी कर लावला आहे, ती घरे तोडली जाणार नाहीत, असे आश्वासन महसूलमंत्री चंद्रशेखर बावनकुळे यांनी दिले आहे. सुमारे दोन लाख कुटुंबांच्या घरांचे भवितव्य यावर अवलंबून आहे.

या घरांना ग्रामपंचायती आणि केंद्रीय सक्षम समिती (सेंट्रल एम्पॉवर्ड कमिटी CEC) ने मान्यता दिलेली आहे; त्यांच्याकडून कर वसूल केला आहे व त्यांच्याकडे आवश्यक नमुना ८-अ नोंदणीही आहे. तरीही त्यांना पट्टे (कायदेशीर हक्क) मिळालेले नाहीत. या जमिनींवर अनेक दशकांपासून राहणाऱ्या नागरिकांना घरांचे पट्टे नसल्यामुळे प्रधान मंत्री आवास योजनेचा लाभही मिळालेला नाही, याकडेही महसूल मंत्र्यांनी लक्ष वेधले आहे.

विदर्भातील नागपूर, वर्धा, भंडारा, गोंदिया, चंद्रपुर, गडचिरोली जिल्ह्यांमध्ये सुमारे ८६,००० हेक्टर झुडपी जंगल जमीन आहे. २२ मे २०२५ रोजी सर्वोच्च न्यायालयाने १९९६ च्या निर्णयानुसार ही जमीन वन क्षेत्र म्हणून घोषित केली. मात्र, दशकांपासून तिथे राहणाऱ्या कुटुंबांची घर व संरचना न्यायालयाने संरक्षित ठेवण्याचे निर्देश दिले आहेत. त्यामुळे कुटुंबांना कायदेशीर हक्कांचा मार्ग मोकळा झाला असला तरी प्रत्यक्ष अंमलबजावणीमध्ये विलंब होत आहे. परिणामी विविध विकास प्रकल्पांना अडथळा निर्माण होतो. तसेच, या वन जमिनीवरील जवळपास चार दशके स्थायिक झालेल्या लोकांना आपली घरे बेकायदा ठरतील, अशी भीती निर्माण झाली आहे, असे वृत्तात नमूद केले आहे.

या समस्येवर मार्ग काढण्यासाठी महसूल मंत्र्यांनी मंत्रालयात जून अखेरीस एक बैठक घेतली. बैठकीला अपर मुख्य सचिव (वने) मिलिंद म्हैसकर, नागपूर विभागीय आयुक्त विजयालक्ष्मी बिदरी, प्रधान मुख्य वन संरक्षक शोमिता बिस्वास यांच्यासह इतर वरिष्ठ वनाधिकारी उपस्थित

होते. या बैठकीत महसूल मंत्री बावनकुळे यांनी आदेश दिले की सर्वोच्च न्यायालयाचा आदेश पाळून तीन महिन्यांत, ही घरे नियमित करावीत आणि त्यांना मालकी हक्काचे पट्टे देण्यासाठीचे नियोजन पूर्ण करावे.

गावनिहाय सर्वेक्षण नोंदी करून प्रत्यक्ष भेटी देऊन अहवाल तयार करावेत, आवश्यक असल्यास नवे सर्वेक्षण करावे, असे निर्देश बावनकुळे यांनी दिले. तसेच, ज्या प्रकरणांमध्ये जागा बदलून देणे शक्य असेल तिथे त्यासाठी प्रयत्न करावेत, एकही घर पाडले जाणार नाही अशी व्यवस्था करण्याच्या आणि प्रत्येक कुटुंबाच्या हक्कांची काळजी घेण्याच्या सूचना त्यांनी केल्या.

स्रोत – ‘झुडपी जंगल जमिनीवरील एकही घर तुटू देणार नाही!’ www.mahamtb.com, २६.०६.२०२५.

प्रकरण न्यायप्रविष्ट असूनही सूरजागड खाणीच्या विस्ताराला मंजूरी; एक लाख झाडे तोडली जाणार

गडचिरोली जिल्ह्यातील सूरजागड खाण परिसरातील ९०० हेक्टर जंगलातील तब्बल एक लाख झाडे तोडण्यास केंद्र सरकारने परवानगी दिली आहे. सूरजागड खाणीच्या विस्ताराला आव्हान देणाऱ्या अनेक याचिकांवर मुंबई उच्च न्यायालयाच्या नागपूर खंडपीठात न्यायप्रविष्ट असल्या तरीदेखील केंद्र सरकारने ही मंजूरी दिली आहे.

सूरजागड खाणीची वार्षिक उत्खनन क्षमता १० दशलक्ष टनावरून सुमारे २६ दशलक्ष टनापर्यंत नेण्याचे उद्दीष्ट बाळगून राज्य शासनाने ‘लॉयड्स मेटल्स अँड एनर्जी लिमिटेड’ कंपनीला सूरजागड टेकडीवरील ३४८ हेक्टर परिसरात उत्खननाचे कंत्राट दिले आहे. या टेकडीवरील आणखी पाच खाणपट्ट्यांची कंत्राटे देण्यासाठी निविदा प्रकिया अद्याप सुरू आहे.

केंद्रीय पर्यावरण, वन व हवामान बदल मंत्रालयाच्या वतीने कोळशाव्यतिरिक्त इतर खाणकाम प्रकल्पांना पर्यावरण मंजूरी देण्याबाबत नेमण्यात आलेल्या तज्ज्ञ शिफारस समिती (EAC) ने १५ मे रोजी झालेल्या

बैठकीत सूरजागड खाणीच्या विस्ताराला मंजुरी दिली. मानक आणि प्रकल्प-विशिष्ट अटींसह ही मंजुरी दिली आहे. या अटीशर्तीमध्ये हा सूरजागडचा परिसर महाराष्ट्रापासून छत्तीसगडपासून पसरलेल्या विस्तीर्ण जंगलाचा भाग असल्याची नोंद केली आहे. त्यामध्ये भामरागड राखीव वनही येते. तसेच, हा परिसर रस्ते किंवा शेतजमिनीमुळे विभाजित नसल्यामुळे वन्य प्राण्यांचे इथे मोठ्या प्रमाणात वास्तव्य असल्याचेही निरीक्षण नोंदवले आहे.

सूरजागडचा ३४८ हेक्टर खाणपट्टा २००७ मध्ये खाणकामासाठी २० वर्षांच्या कंत्राटाने दिला होता. त्यात नंतर २०५७ पर्यंत वाढ करण्यात आली होती. प्रत्यक्ष खाणकामाला २०१६ मध्ये सुरुवात झाली. मात्र, नक्षलवाद्यांनी या परिसराला लक्ष्य केल्याने खाणकाम थांबले. तसेच, वन हक्कांच्या मुद्द्यांवर अजूनही आदिवासी समुदायांचा या खाणकामाला विरोध आहे, असे वृत्तात नमूद केले आहे.

स्रोत – ‘सूरजागड खाण परिसरातील एक लाख झाडे तोडण्यास शासनाची परवानगी, वाढीव उत्खननालाही हिरवा कंदील’,
www.loksatta.com, ०९.०६.२०२५.

पश्चिम महाराष्ट्र

जुन्नर वन विभागाने केलेल्या कारवाईत २१ स्थानिक शिकाऱ्यांना पकडले

वन्य प्राण्यांच्या शिकारीच्या एका प्रकरणात जुन्नर वन विभागाने मोठ्या कारवाईत स्थानिक रहिवासी असलेल्या २१ जणांना ताब्यात घेतले. यामध्ये मौजे सुराळे इथल्या १५, हडसर इथल्या चार, तेजूर व मांगणेवाडी इथला प्रत्येकी एकाचा समावेश आहे. या सगळ्यांवर वन्यजीव संरक्षण कायदांतर्गत गुन्हा दाखल करण्यात आला.

राजूर परिसरातील मौजे सुराळे, हडसर, तेजूर आणि मांगणेवाडी (खामगाव) इथे अज्ञात व्यक्तींनी राखीव वन क्षेत्रात शिकारीच्या हेतूने सापळे रचल्याची आणि २०- महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र. खंड ६, अंक ३

२५ जण त्या परिसरात फिरत असल्याची गुप्त माहिती वन विभागाला मिळाली. त्यानुसार वन विभागाने १३ मे रोजी कारवाई करून २१ शिकाऱ्यांना ताब्यात घेतले. तसेच, सुमारे २१ सापळ्यांचे साहित्य आणि १० दुचाकी जप्त केल्या. या २१ जणांच्या टोळीने वन्य प्राण्यांची शिकार करण्यासाठी २० फूट लांब आणि ६ फूट उंचीचे पारंपरिक सापळे लावले होते.

प्राथमिक चौकशीमध्ये १७ आरोपींनी गुन्हाची कबुली दिली. त्यानंतर त्यांना जामिनावर सोडण्यात आले. मात्र चार आरोपी, सुराळेतील रहिवासी नीलेश केदारी, रमेशकृष्ण केदारी, प्रदीप केदारी आणि हडसरमधील रहिवासी किसन भले यांनी तपासकामात सहकार्य करण्याऐवजी दिशाभूल करणारी माहिती दिली, हे लक्षात आल्यावर त्यांना अटक करण्यात आली. या चार आरोपींना १४ मे रोजी जुन्नरच्या प्रथमवर्गीय न्यायालयात हजर केले असता न्यायालयाने त्यांना दोन दिवसांची पोलीस कोठडी सुनावली. या चौघांनी १६ मे रोजी गुन्हाची कबुली दिली.

तसेच, राखीव वन क्षेत्रात त्यांनी टाकलेला तंबू आणि सापळे दाखवले. यावेळी वन विभागाला शिकार करण्यासाठी वापरलेली शस्त्रेही मिळाली. आपण नियमितपणे सांबर, भेकर किंवा रानडुक्कर यांसारख्या प्राण्यांची शिकार करून त्यांचे मांस खात असल्याचे या आरोपींनी सांगितले. ही प्रथा त्यांच्याकडे खूप वर्षांपासून सुरू आहे, असेही त्यांनी सांगितल्याची माहिती जुन्नरच्या क्षेत्रीय वनाधिकार्यांनी दिली.

स्रोत – ‘वन्यजीव शिकार प्रकरणी जुन्नरमध्ये २१ शिकारी ताब्यात’, www.loksatta.com, १५.०५.२०२५.
‘जुन्नर वन क्षेत्रातील शिकार प्रकरणात चार आरोपींची कबुली’,
<https://timesofindia.indiatimes.com>, १९.०५.२०२५.

पुण्यात वन विभागाच्या कारवाईत सोमवार पेठेतून ५०० किलो मोरपिसे जप्त

पुणे शहरात ४ जुलै रोजी वन विभागाच्या पथकाने ५०० किलो मोरपिसे जप्त केली. ही कारवाई सोमवार पेठ परिसरात करण्यात आली.

सोमवार पेठेतील नरपतंगिरी चौकात मोराच्या पिसांचा साठा आणि विक्री होत असल्याची माहिती वन विभागाला मिळाली होती. त्यानुसार कारवाई करून लपवलेला एक साठा जप्त करत वन विभागाने उत्तर प्रदेशातील रहिवासी असलेल्या ११ जणांना ताब्यात घेतले. चौकशीत त्यांनी मोरपिसे विक्रीसाठी आणल्याचे कबूल केले आणि संत गाडगेबाबा धर्मशाळा परिसरात आणखी साठा केल्याचे सांगितले. तिथे पोहोचून वन विभागाने सुमारे ४०० ते ५०० किलो मोरपिसे जप्त केली.

या प्रकरणात सर्व आरोपींवर वन्यजीव संरक्षण कायदांतर्गत गुन्हा दाखल करण्यात आला आहे. भारताचा राष्ट्रीय पक्षी असलेल्या मोराची पिसे कापणे, साठवणे किंवा खरेदी-विक्री करणे बेकायदा आहे. या पिसांचा वापर अंधश्रद्धेपोटी आणि सजावटीसाठीही केला जातो, असे सांगून नागरिकांनी अशा व्यवहारापासून दूर राहावे, असे आवाहन वन विभागाने केले आहे.

स्रोत – ‘पुणे वन विभागाकडून मोराची तब्बल ५०० किलो पिसे जप्त’, www.mahamtb.com, ०४.०७.२०२५.

मुंबई महानगर प्रदेश

मुंबईतील कांजूरमार्ग कचराभूमी ही ‘संरक्षित वन’ असल्याचा उच्च न्यायालयाचा निकाल

मुंबई उच्च न्यायालयाने २ मे रोजी कांजूरमार्ग कचराभूमीच्या सुमारे १२० हेक्टर क्षेत्रास पुन्हा ‘संरक्षित वन’ म्हणून घोषित केले. हे क्षेत्र वन संवर्धन अधिनियम (फॉरेस्ट कॉन्झर्वेशन

अॅक्ट - FCA) आणि भारतीय वन अधिनियम अंतर्गत संरक्षित राहिल, असे न्यायालयाने स्पष्ट केले.

या जमिनीला असलेला ‘संरक्षित वन’चा दर्जा २००९ साली काढून टाकण्यात आला होता. मात्र उच्च न्यायालयाने तो निर्णय रद्दबातल ठरवला आणि सांगितले की भविष्यात अशा कोणत्याही निर्णयासाठी FCA अंतर्गत ठरवलेल्या कायदेशीर प्रक्रियेचे पालन करणे आवश्यक आहे. या निर्णयाच्या अंमलबजावणीसाठी न्यायालयाने बृहन्मुंबई महानगरपालिके- (BMC) -ला तीन महिन्यांचा कालावधी दिला आहे.

हा निकाल न्यायमूर्ती गिरीश एस. कुलकर्णी आणि सोमशेखर सुंदरासन यांच्या खंडपीठाने २०१३ मध्ये ‘वनशक्ती’ या स्वयंसेवी संस्थेने दाखल केलेल्या याचिकेवर दिला. याचिकेत कांजूरमार्ग इथे ठाणे खाडीच्या किनाऱ्यालगत असलेल्या ११९.९१ हेक्टर क्षेत्राच्या ‘संरक्षित वन’ दर्जाच्या रद्दबातलीला आव्हान दिले होते.

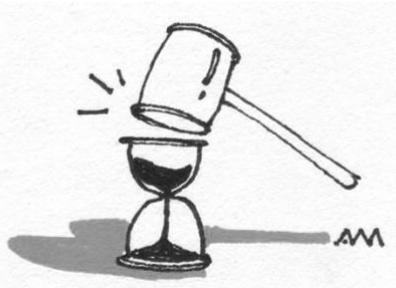
हे क्षेत्र BMC च्या १४१.७७ हेक्टर कचराभूमीचा भाग होते. याचिकेद्वारे असा दावा करण्यात आला की, कांजूरमार्ग कचराभूमी हे क्षेत्र किनारा नियंत्रण क्षेत्र (कोस्टल रेग्युलेशन झोन CRZ) मध्ये येते. त्यामुळे या क्षेत्रावर कचराभूमी करणे हे आरोग्याच्या दृष्टीने धोकादायक आहे. उच्च न्यायालयाने निरीक्षण नोंदवले की या जमिनीवर पूर्वी मिठागरे होती आणि कालांतराने इथे खारफुटीची झाडे वाढली होती. मीठ निर्मितीसाठीचे भाडेपट्टे सुमारे २००३ मध्ये संपले होते. त्यानंतर पर्यावरण संरक्षण अधिनियम, १९८६ आणि CRZ अधिसूचनेनुसार हे क्षेत्र CRZ-1 म्हणून वर्गीकृत झाले होते.

‘वनशक्ती’तर्फे वरिष्ठ वकील गायत्री सिंग यांनी युक्तिवाद केला की २९ डिसेंबर २००९ रोजी कोकण विभागीय आयुक्तांनी दिलेल्या अधिसूचनेने FCA अंतर्गत आवश्यक प्रक्रिया न पाळता ‘संरक्षित वन’ दर्जा रद्द केला गेला. महाराष्ट्र शासनातर्फे महाधिवक्ता बीरेन्द्र सराफ यांनी युक्तिवाद केला की केवळ २०.७६ हेक्टर भागातच खारफुटी आहे, असे महाराष्ट्र कोस्टल झोन मॅनेजमेंट अथॉरिटी

(MCZMA) च्या अहवालात नमूद आहे आणि उर्वरित भाग संरक्षित वनात येत नाही. मे २०१३ मध्ये उच्च न्यायालयाने दुसऱ्या खंडपीठाद्वारे खारफुटीची हानी रोखण्याचे निर्देश दिले होते आणि BMC ला MCZMA च्या शिफारशीचे पालन करण्यास सांगितले होते, याकडेही त्यांनी लक्ष वेधले.

सर्व पुरावे आणि युक्तिवाद ऐकून न्यायालयाने स्पष्ट केले की ही जमीन खारफुटीने व्यापलेली होती. एका जनहित याचिकेवर दिलेल्या आधीच्या आदेशात न्यायालयाने स्पष्ट म्हटले होते की, खारफुटीने व्यापलेली जमीन आपोआप CRZ-1 म्हणून गणली जाते आणि ती संरक्षित वन ठरते, तसेच, खारफुटीवर कचरा टाकणे निषिद्ध आहे. वन अधिसूचना काढण्यापूर्वी राज्य सरकारने उपग्रह प्रतिमा वापरून खारफुटी वाढीचा तपशीलवार अभ्यास करणे आवश्यक होते, असेही न्यायालयाने सांगितले.

उच्च न्यायालयाने नमूद केले की ही खरोखरच खारजमीन असून खारफुटीच्या वाढीस अनुकूल आहे. पण BMC ने अनधिकृतरीत्या बांधलेली भिंत या झाडांच्या वाढीस अडथळा ठरली आणि त्यामुळे खारफुटी नष्ट झाली. न्यायालयाने २००९ चा निर्णय शाश्वततेला धरून नसल्याचे सांगून तो रद्दबातल ठरवला.

स्रोत - ओम्कार गोखले. 'HC restores 'protected forest' status of 120 hectares of Kanjurmarg dumping site', www.indianexpress.com, ०२.०५.२०२५.

राज्यस्तरीय बातम्या

वन्य प्राण्यांमुळे झालेल्या नुकसानाच्या भरपाईचा महाराष्ट्रात उच्चांक; २२० कोटी रुपये

राज्यात २०२४-२५ या आर्थिक वर्षात माणूस वन्यजीव संघर्षाच्या घटनांमध्ये नुकसान भरपाईदाखल वन विभागाने सर्वाधिक, २२० कोटी रुपये दिले. राज्याचे वनमंत्री गणेश नाईक यांनी नुकसान भरपाईची आकडेवारी पावसाळी अधिवेशनात विधानसभेत सादर केली.

या आकडेवारीनुसार, वाघ, बिबट्या तसेच इतर तृणभक्षी प्राण्यांमुळे झालेली जीवितहानी, पशुधन आणि शेतीच्या झालेल्या नुकसानाची भरपाई म्हणून कोट्यवधी रुपये दिले. तसेच, यासाठी भरपाईदाखल द्याव्या लागणाऱ्या रकमेत वर्षागणिक सातत्याने वाढ होत असल्याचे आकडेवारीतून दिसून आले आहे. गेल्या पाच वर्षांतील आकडेवारी पुढीलप्रमाणे -

वर्ष	प्रकरणे	खर्च (कोटी रुपये)
२०२०-२१	४४,६९२	८०
२०२१-२२	४७,२८३	८०
२०२२-२३	५४,५८८	१२७
२०२३-२४	२३७,८४१	१४५
२०२४-२५	१,८६,०४६	२२०

स्रोत - 'वन्यप्राण्यांमुळे होणाऱ्या नुकसान भरपाईचा २०२४-२५ मध्ये उच्चांक; कोट्यवधींची भरपाई', www.mahamtb.com, १५.०७.२०२५.

महाराष्ट्रात वन हक्कांचे ८२,००० हून अधिक दावे नामंजूर

अनुसूचित जमाती व अन्य पारंपरिक वन निवासी वन हक्क कायदा, २००६ अर्थात वन हक्क कायदांतर्गत महाराष्ट्रात एकूण ३,९८,७६१ दावे दाखल करण्यात आले. त्यापैकी ८२,७६९ दावे फेटाळण्यात आले आहेत; तर २,२६,०००

दावे मंजूर झाले असून २४,३४८ दाव्यांवर निर्णय प्रलंबित आहे.

दावेदारांनी अर्जासोबत योग्य पुरावे जोडले नसल्यामुळे मोठ्या संख्येने दावे नामंजूर झाल्याचे वृत्तात नमूद केले आहे. मात्र, वनाधिकारांबाबत कार्यरत स्वयंसेवी संस्थांचे म्हणणे आहे की वन विभागाला महसूल आणि इतर संबंधित विभागांकडून सहकार्य मिळत नसल्यामुळे अनेक दावे रद्द करण्यात आले.

काही ठिकाणी चुकीचे दावे करण्यात आले असले तरी, अनेक ठिकाणी प्रामाणिक अर्जदारांचेही हक्क वंचित राहात असल्याकडे वृत्तात लक्ष वेधले आहे. गाव व जिल्हास्तरावर स्वतंत्र समित्या असल्या तरीही त्यांना आवश्यक ती माहिती व सहकार्य सरकारकडून न मिळत नसल्याचेही वृत्तात म्हटले आहे.

वनाधिकार कायदानुसार सर्व दावेदारांच्या अर्जांची डिजिटल नोंदणी करण्यासाठी १०० दिवसांचा अभियान शासनाने हाती घेतले होते. मात्र, सुमारे ३,०७,३८० दाव्यांपैकी फक्त १,७८,६२९ अर्जांची डिजिटल नोंदणी झाली आहे, असे आदिवासी विभागाने सांगितले.

स्रोत – ‘राज्यात ८२ हजार ७६९ वनहक्क दावे नामंजूर!’

www.loksatta.com, २१.०५.२०२५.

माणूस-वन्यजीव संघर्षाला आळा घालण्यासाठी

राज्यात विविध उपाययोजना

महाराष्ट्रातील २० जिल्ह्यांमध्ये माणूस-वन्यजीव संघर्ष आहे; संघर्षाच्या वाढत्या घटनांना आळा घालण्यासाठी कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) तंत्रज्ञानाचा वापर करण्याचा निर्णय वन विभागाने घेतला आहे. सोबतच प्रशिक्षित मनुष्यबळाचे अतिरिक्त पथक तयार केले जाणार आहे. बिबट्यांची गणना आणि त्यांच्या नसबंदीचा प्रस्ताव आहे. हत्तीसंदर्भातील घटनांमध्ये हत्तींचा अनुभव असलेल्या राज्यांची मदत घेतली जाणार आहे.

महाराष्ट्र वन विभाग, ताडोबा-अंधारी व्याघ्र प्रकल्प, वन्यजीव संशोधन व प्रशिक्षण केंद्र, नागपूर यांच्या संयुक्त विद्यमाने वन अकादमी इथे दोन दिवसीय ‘वाईल्डकॉन २०२५’ परिषद झाली. या परिषदेच्या उद्घाटन प्रसंगी अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक, वन्यजीव विभागाचे प्रमुख विवेक खांडेकर यांनी ही माहिती दिली.

AI तंत्रज्ञानाचा व्यापक प्रमाणावर उपयोग करण्यासाठी ‘विश्वेश्वरय्या नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी’ (VNIT), नागपूरकडे नोंदणी केली आहे. मात्र, संघर्ष नियंत्रणासाठी वन विभागाकडे स्वतंत्र मनुष्यबळ सहज उपलब्ध नाही. मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांनी स्वतंत्र मनुष्यबळाचे पथक तयार करण्यास मान्यता दिली आहे, असे खांडेकर यांनी सांगितले.

नवेगांवाबांध इथे आणि गडचिरोली जिल्ह्यात गवताळ प्रदेश संवर्धनाच्या पद्धती सुरू केल्या आहेत. या उपाययोजनांवर अंमलबजावणीसाठी मनुष्यबळ पुरवठ्यासाठी सुद्धा राजकीय इच्छाशक्ती लागणार आहे, असे खांडेकर म्हणाले.

ही परिषद संरक्षित क्षेत्राबाहेरील तृणभक्षी व मांसभक्षी वन्य प्राण्यांच्या संख्या नियंत्रणाबाबत धोरणात्मक चर्चा करण्यासाठी आयोजित करण्यात आली होती. परिषदेत, आजीमाजी लोकप्रतिनिधींनी जंगलालगतच्या गावातील शेतकरी व इतर ग्रामस्थांची बाजू मांडली.

स्रोत – ‘मानव-वन्यजीव संघर्ष कमी करण्यासाठी प्रयत्न

सुरू – खांडेकर’, www.loksatta.com,

०९.०७.२०२५.

माणूस-बिबट्या संक्षिप्त वृत्त (मे ते जुलै २०२५)

जिल्हा	तालुका/शहर	घटना	स्रोत
अहिल्यानगर	राहुरी	खडांबे बुद्रुक इथे बिबट्याच्या हल्ल्यात शेळ्या ठार	सकाळ ०९.०७.२०२५
	कोपरगाव	येसगाव शिवारात बिबट्याचा चार वर्षांच्या नातवावर हल्ला; आजोबांनी पळवून लावले बिबट्याला	महाराष्ट्र टाइम्स २९.०६.२०२५
छत्रपती संभाजीनगर	कन्नड	सासेगाव इथे बिबट्याच्या हल्ल्यात १६ वर्षांचा मुलगा जखमी	सकाळ २२.०६.२०२५
	पैठण	७४ जळगाव शिवारात बिबट्याच्या हल्ल्यात कापूस वेचणाऱ्या १० वर्षांच्या मुलीचा मृत्यू	सकाळ ०४.०५.२०२५
नागपूर	हिंगणा	देवळी पिढरी शिवारात बिबट्याच्या विहिरीत पडलेल्या बिबट्याची वन विभागाकडून सुटका	लोकमत १३.०६.२०२५
नाशिक	चांदवड	राहूड इथे बिबट्याच्या हल्ल्यात महिला गंभीर जखमी; सलग दुसऱ्या दिवशी बिबट्याचा हल्ला	सकाळ ०८.०६.२०२५
पालघर	तलासरी	करंजगाव आणि धामणगावात एकाच दिवसात बिबट्याच्या हल्ल्याच्या तीन वेगवेगळ्या घटनांमध्ये वनरक्षकासह एक महिला व एक पुरुष शेतकरी जखमी	लोकमत ०४.०५.२०२५
पुणे	आंबेगाव	लांडेवाडी चिंचोली इथे दुपारी शेतात काम करत असलेली महिला बिबट्याच्या हल्ल्यात जखमी	लोकमत ०३.०६.२०२५
		पांढरीवस्ती इथे सकाळी सातच्या सुमारास बिबट्याच्या हल्ल्यात शेतकरी गंभीर जखमी	सकाळ १०.०७.२०२५
	जुन्नर	काले इथे बिबट्याच्या हल्ल्यात शेळीपालकाचे लाखोंचे नुकसान; एक बिबट्या वन विभागाने पकडला	पुढारी ०९.०५.२०२५
	दौंड	बिबट्याच्या हल्ल्यात ११ महिन्यांचे बाळ ठार	लोकमत ०१.०५.२०२५
भंडारा	लाखनी	मौजे डोंगरगाव इथे पाण्याच्या पाईपमध्ये अडकलेल्या बिबट्याची वन विभागाने केली सुटका	सकाळ २८.०६.२०२५
रत्नागिरी	राजापूर	तिवरे गावात दिवसाढवळ्या बिबट्याच्या हल्ल्यात दुचाकीवरून जाणारी महिला जखमी	लोकमत १३.०६.२०२५
	संगमेश्वर	संगमेश्वरात पोल्ट्रीत अडकलेल्या बिबट्याची वन विभागाकडून सुटका	लोकसत्ता २७.०७.२०२५
सांगली	वाळवा	वाटेगाव परिसरात सायंकाळी पाच वाजता बिबट्याच्या हल्ल्यात मेंढपाळ जखमी	लोकमत १९.०५.२०२५
सिंधुदुर्ग	सावंतवाडी	मळेवाड-कोंडुरे इथे दिवसाउजेडी बिबट्याच्या हल्ल्यात चौघे जखमी	लोकमत ०७.०७.२०२५

आंतरराज्यीय बातम्या

चार राज्यांतील व्याघ्र राखीव क्षेत्र संचालकांची बैठक

मध्य भारतातील महाराष्ट्र, ओडिशा, मध्य प्रदेश आणि छत्तीसगड या चार राज्यांतील एकूण १९ व्याघ्र राखीव क्षेत्रांच्या संचालकांची प्रादेशिक परिषद १ आणि २ जुलै रोजी चंद्रपूरमधील वन अकादमी इथे झाली.

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्र आणि राष्ट्रीय व्याघ्र संरक्षण प्राधिकरण (NTCA) यांच्या संयुक्त विद्यमाने ही परिषद आयोजित करण्यात आली होती. या परिषदेत व्याघ्र संवर्धनातील आव्हाने, कार्यक्षम व्यवस्थापनासाठी उपाययोजना, वाघांच्या अधिवासात सुधारणा, तसेच वाघांचे मृत्यू व अखिल भारतीय व्याघ्र गणना (AITE) २०२६ साठी तयारी या मुद्द्यांवर चर्चा झाली.

पहिल्या दिवशी तांत्रिक सत्रात विविध व्याघ्र राखीव क्षेत्रांनी आपापली आकडेवारी आणि माहिती सादर केली. AITE २०२६ साठीच्या चौथ्या टप्प्यातील नियमनाची अंमलबजावणी, व्याघ्र मृत्यू अहवाल, आणि व्याघ्र संवर्धन आराखड्यांवरील प्रगती यांवर विचारविनिमय झाला. 'स्पर्श' पोर्टलद्वारे वार्षिक कार्ययोजना सादर करणे, गावांचे पुनर्वसन, आणि व्यवस्थापन कार्यक्षमता मूल्यमापन यांसाठी चर्चा झाली. काही नवीन उपक्रम, जसे की तण नियंत्रण आणि कुरण व्यवस्थापन यांची माहिती यावेळी सादर करण्यात आली.

दुसऱ्या दिवशी १९ व्याघ्र राखीव क्षेत्रांच्या संचालक आणि उपसंचालकांनी आपले अनुभव, स्थानिक आव्हाने, नव्या कल्पना आणि अधिवास संरक्षण-संवर्धन उपाययोजना यावर मांडणी केली. या मंथनातून एकमेकांच्या अनुभवातून शिकण्याची संधी निर्माण झाली आणि यशस्वी व्यवस्थापनाचे प्रारूप समोर आल्याचे वृत्तात नमूद केले आहे. या परिषदेमध्ये NTCA चे सदस्य सचिव डॉ. गोबिंद सागर भारद्वाज यांनी आंतरराज्यीय समन्वय बळकट करण्याचे, वन्यजीव गुन्हेगारी रोखण्यासाठी गुप्तचर यंत्रणा सुधारण्याचे, वैज्ञानिक व तंत्रज्ञानाधारित निरीक्षण प्रणाली

उभारण्याचे, तसेच क्षेत्रीय विकेंद्रीत अंमलबजावणी वाढविण्याचे महत्त्व मांडले.

स्रोत – 'वाघांचे मृत्यू – मध्य भारतातील व्याघ्र प्रकल्प संचालकांच्या परिषदेत काय ठरले?'

www.loksatta.com, ०३.०७.२०२५.

राष्ट्रीय बातम्या

व्याघ्र राखीव क्षेत्रातून आदिवासींना बाहेर काढण्याच्या आदेशाची संयुक्त राष्ट्रांकडून दखल

व्याघ्र राखीव क्षेत्रे असलेल्या १८ राज्यांमधून वनात राहणाऱ्या आदिवासींच्या पुनर्वसनाचा मुद्दा संयुक्त राष्ट्रांच्या वंशभेद निर्मूलन समितीने (CERD) उचलून धरला आहे. CERD ही संयुक्त राष्ट्रांच्या मानवाधिकार करार समित्यापैकी एक आहे.

जिनिव्हा इथल्या संयुक्त राष्ट्रांच्या कार्यालयात भारताचे राजदूत आणि कायमस्वरूपी प्रतिनिधी अरिंदम बागची यांना पाठवलेल्या पत्रात, CERD ने राष्ट्रीय व्याघ्र संरक्षण प्राधिकरणाच्या (NTCA) जून २०२४ च्या आदेशाकडे लक्ष वेधले आहे. या आदेशाने देशांतर्गत कायद्यातील विशेषतः वन्यजीव संरक्षण कायदा, १९७२ च्या कलम ३८ व्ही (५) आणि वन हक्क कायदा, २००६ च्या कलम ४(२) मधील तरतुदींचे उल्लंघन केल्याचे नमूद केले आहे.

आदिवासी व वन निवासींच्या हक्कांची व जमीन अधिग्रहण प्रक्रियेची पूर्तता झालेली नाही, त्यांची उपस्थिती किंवा कृती व्याघ्रांच्या अधिवासासाठी किंवा अस्तित्वासाठी कायमस्वरूपी हानीकारक बदल करत असल्याचे ठोस पुरावे उपलब्ध नाहीत, सहअस्तित्वाच्या इतर वाजवी शक्यतांचा अभ्यास झालेला नाही, प्रभावित समुदायांसाठी पुनर्वसन वा निश्चित पर्याय उपलब्ध नाहीत हे मुद्दे CERD ने उल्लंघन झाल्याचे सांगताना नमूद केले आहेत.

NTCA च्या आदेशाविषयीचे आरोप खरे ठरल्यास, ते आंतरराष्ट्रीय वंशभेद निर्मूलन करार (ICERD) अंतर्गत आदिवासींच्या संरक्षित अधिकारांचे उल्लंघन ठरेल, असे CERD चे अध्यक्ष मिशेल बालसेर्जाक यांनी म्हटले आहे. CERD ने या संदर्भातील आरोपांबाबत भारत सरकारकडून १ ऑगस्टपर्यंत माहिती मागवली आहे.

स्रोत - डायना साहू, 'UN human rights body flags relocation of tribal dwellers from tiger reserves', www.newindianexpress.com, २७.०५.२०२५.

देशाच्या आंतरराष्ट्रीय सीमेलगत असलेल्या संवेदनशील वन्य अधिवासांत ३२ प्रकल्पांना मंजुरी

अरुणाचल प्रदेश, सिक्कीम, लडाख आणि गुजरातमधील संरक्षित क्षेत्रे आणि संवेदनशील पर्यावरण क्षेत्रां- (इकोसेन्सिटिव्ह झोन ESZ) -मध्ये देशाच्या संरक्षणाशी संबंधित पायाभूत सुविधा उभारण्याच्या ३२ प्रकल्पांना राष्ट्रीय वन्यजीव मंडळा- (नॅशनल बोर्ड फॉर वाइल्डलाइफ NBWL) च्या स्थायी समितीच्या बैठकीत मंजुरी देण्यात आली.

या प्रकल्पांमध्ये रस्ते, हेलिपॅड, प्रशिक्षण क्षेत्रे, दारूगोळा आगार, सैन्य व तोफखाना रेजिमेंटासाठी निवासस्थानांचे बांधकाम यांचा समावेश असून जवळपास २४ प्रकल्प लडाख केंद्रशासित प्रदेशातील नुब्रा-श्योक आणि चांगथांग अभयारण्य या ESZ मध्ये आहेत. अरुणाचल प्रदेशातील मालिन्या-बलुआ-कापुडा हा ५६ किमीचा रस्ता आणि कापुडा-फुफू हा २०.८८ किमीचा रस्ता या दोन प्रकल्पांसाठी अनुक्रमे १११.२९ हेक्टर वन जमीन, ESZ मधील ९.७३ हेक्टर जमीन आणि ४४.१३ हेक्टर वन जमीन लागणार आहे.

सीमा रस्ते संघटना - BRO च्या या दोन्ही प्रकल्पांना केंद्रीय वन, पर्यावरण व हवामान बदल मंत्री भूपेंद्र

यादव यांच्या अध्यक्षतेखालील स्थायी समितीने मंजुरी दिली. समितीचे सदस्य आर. सुकुमार यांनी यातील पहिल्या प्रकल्पामुळे वन्य प्राण्यांच्या भ्रमणमार्गात अडथळा येणार नाही आणि सर्व प्रकारच्या वन्य प्राण्यांना रस्ता ओलांडून जाता येईल अशा शमन उपाययोजना करण्याची गरज व्यक्त केली. त्यावर, अशा उपाययोजना केल्या जातील याची खात्री केली जाईल, असे स्थायी समितीने सांगितले.

गुजरातेतील नारायण सरोवर वन्यजीव अभयारण्यात दोन प्रकल्प मंजूर करण्यात आले. ५.५८६ हेक्टरवर सीमा चौकी जोड मार्ग प्रकल्प आणि दुसरा हेलिपॅड, निवास व प्रशिक्षण क्षेत्राचा समावेश असलेला रोडसर लक्की इथे १९.८३ हेक्टरवर प्रस्तावित आहे.

दरम्यान, हिमबिबट्या (स्नो लेपर्ड) आणि माळढोक (ग्रेट इंडियन बस्टर्ड) या संकटग्रस्त प्रजातींचा बेकायदा व्यापार रोखण्यासाठी व त्यांच्या संवर्धनासाठी एकत्रित काम करण्याच्या हेतूने संरक्षण विभागाबरोबर बैठक घेतली जाईल. तसेच, राज्य वन्यजीव मंडळा-(स्टेट बोर्ड फॉर वाइल्डलाइफ - SBWL) मध्ये सशस्त्र दलांतील अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करण्यासाठी संरक्षण मंत्रालयाला स्मरणपत्र पाठवल्याचे NBWL च्या स्थायी समितीने सांगितले.

स्रोत - 'संरक्षित वन क्षेत्रात ३२ संरक्षण प्रकल्पांची शिफारस', www.loksatta.com, १२.०७.२०२५.

देशात व्याघ्र राखीव क्षेत्रात वाघाच्या भक्ष्य प्रजातींच्या संख्येत घट - अहवालाचा निष्कर्ष

भारतीय वन्यजीव संस्था (WII) आणि राष्ट्रीय व्याघ्र संवर्धन प्राधिकरण (NTCA) यांनी २०२२ च्या अखिल भारतीय व्याघ्र गणनेदरम्यान गोळा केलेल्या माहितीवर आधारित "स्टेट्स ऑफ अंग्युलेट्स इन टायगर हॅबिटॅट्स ऑफ इंडिया" अर्थात देशातील खुरधारी वन्य प्राण्यांच्या स्थितीचा आढावा घेणारा अहवाल प्रकाशित केला. देशात वाघाच्या अधिवासांमध्ये त्यांचे प्रमुख भक्ष्य असलेल्या चितळ, सांबर

आणि गवा यासारख्या खुरधारी प्राण्यांच्या संख्येत लक्षणीय घट झाली आहे, असे या अहवालात दिसून आले आहे.

२०१४ ते २०२२ या काळात, चितळांची संख्या सुमारे २८ टक्क्यांनी, सांबरांची २७ टक्क्यांनी तर गव्यांची संख्या २८ टक्क्यांनी घटली आहे. WII आणि NTCA यांच्या अभ्यासानुसार एका वाघासाठी दर १०० चौरस किमी क्षेत्रात किमान ३० खुरधारी प्राणी आवश्यक आहेत. मात्र अधिवास खंडित झाल्यामुळे आणि माणूस-वन्यजीव संघर्षामुळे ही संख्या राखली जात नसल्याचे अहवालात म्हटले आहे.

ओदिशामध्ये वाघांना आवश्यक खाद्य आणि वाघांची घनता दोन्ही कमी आहेत. झारखंडमधील पलामू व्याघ्र राखीव क्षेत्रात किमान गेली १० वर्षे निवासी वाघ नाहीत. इथे बिबट्यांची घनता कमी आहे आणि खुरधारी भक्ष्य प्राणीही कमी आहेत. महाराष्ट्रात प्रामुख्याने ताडोबा अंधारी आणि मध्य प्रदेशातील रातापाणी या व्याघ्र राखीव क्षेत्रांमध्ये शिकारी प्राण्यांच्या तुलनेत भक्ष्य प्राण्यांचे प्रमाण कमी आहे. परिणामी, या भागांमध्ये पशुधनाची शिकार होण्याचे प्रमाण अधिक आहे. आंध्र प्रदेशातील नागार्जुनसागर श्रीशैलम व तेलंगणातील अमराबाद व्याघ्र राखीव क्षेत्रांमध्ये वाघांची संख्या वेगाने वाढत आहे. मात्र, भक्ष्य प्रजातींची उपलब्धता कमी आहे. ही निरीक्षणे अहवालात नोंदवण्यात आली आहेत.

स्रोत – ‘वाघ वाढले पण वाघाच्या भक्ष्यांचे काय? काय म्हणतो भारतीय वन्यजीव संस्थेचा अहवाल?’

www.loksatta.com, २५.०६.२०२५.

२०२५च्या पहिल्या सहा महिन्यांत १०० हून अधिक वाघांचा मृत्यू: सर्वाधिक मृत्यू महाराष्ट्रात

२०२३ मध्ये देशात आजवर सर्वाधिक वार्षिक, १८२ व्याघ्रमृत्यू झाले. २०२४ मध्ये मात्र मृत्यूंची संख्या कमी झाला (१२६), पण २०२५ मध्ये पहिल्या सहा महिन्यांतच १०३ मृत्यू झाले आहेत.

वाघांच्या मृत्यूमागे प्रामुख्याने हद्द प्रस्थापित करण्यासाठी होणाऱ्या लढाया, अपघात, शिकार व नैसर्गिक कारणे आहेत. मात्र, आकडेवारीनुसार नैसर्गिक मृत्यूंची संख्या कमी आहे; संशयास्पद व्याघ्रमृत्यू अधिक आहेत. तसेच, NTCA ने नोंद घेतलेल्या महाराष्ट्रातील २९ व्याघ्रमृत्यूंमध्ये बचाव केंद्रे व प्राणिसंग्रहालयात झालेले व्याघ्रमृत्यू धरलेले नाहीत.

वर्षानिहाय आकडेवारी

वर्ष	व्याघ्रमृत्यू
२०२१	१२९
२०२२	१२२
२०२३	१८२
२०२४	१२६
२०२५ (१ जाने. ते २९ जून)	१०३

स्रोत - ‘अवघ्या सहा महिन्यात वाघांच्या मृत्यूची ‘शंभरी’; कर्नाटकात एकाच दिवशी पाच’, www.loksatta.com, ०४.०७.२०२५.

देशात १ जानेवारी ते ७ एप्रिल २०२५ या काळात ११,९०८ मोठे वणवे

भारतीय वन सर्वेक्षणाने उपग्रहांकडून मिळवलेल्या माहितीनुसार देशभरात १ जानेवारी ते ७ एप्रिल २०२५ या कालावधीत ११९०८ मोठ्या वणव्यांची नोंद झाली आहे.

या आकडेवारीनुसार, महाराष्ट्रात १२४५ वणवे लागले. देशात महाराष्ट्राचा सर्वाधिक वणव्यांच्या क्रमवारीत दुसरा क्रमांक आहे. १७४३ वणव्यांसह मध्य प्रदेश यादीत

पहिल्या आणि छत्तीसगढ १०४५ वणव्यांसह तिसऱ्या क्रमावर आहे.

महाराष्ट्रात २०२४ मध्ये उपरोल्लेखित कालावधीत वणव्यांची संख्या ५१५ होती. त्यामध्ये यंदा दुपटीने वाढ झाली आहे.

स्रोत - शताली शेडमाके. 'वरचेवर जंगलं पेटवणारे वणवे नैसर्गिक की मानवनिर्मित; यामुळे पर्यावरणाला कसा होतो धोका?' www.bbc.com/marathi, २३.०५.२०२५.

देशात सिंहांच्या संख्येत पाच वर्षांत ३२% वाढ

भारतात केवळ गुजरातमध्ये शिल्लक असलेल्या आशियाई सिंहांच्या संख्येत २०२० ते २०२५ या काळात

३२ टक्क्यांनी वाढ झाली आहे. गुजरात वन विभागाने २१ मे रोजी आशियाई सिंहांच्या गणनेची आकडेवारी जाहीर केली. त्यानुसार गुजरातेत ८९१ सिंह आहेत. भविष्यातील वाढीचा एक संकेत मानली गेलेली प्रजननक्षम मादी सिंहांची संख्या २७ टक्क्यांनी वाढून ३३० इतकी झाली आहे.

सर्वाधिक ३९४ सिंह गीर राष्ट्रीय उद्यान आणि पानिआ अभयारण्यात आढळले असून, ही क्षेत्रे सिंहांच्या वाढत्या संख्येची स्रोत स्थळे मानली जातात. गुजरातमध्ये सिंहांची व्याप्ती इतरही अनेक भागांमध्ये वाढू लागल्याचे यंदाच्या सर्वेक्षणात आढळले आहे. सिंहांसाठी असलेल्या संरक्षित क्षेत्राबाहेर अधिक सिंह आढळून आले आहेत.

सिंह संवर्धनासाठी गुजरातने एक चांगली पद्धत विकसित केली आहे पण सिंह माणसाच्या संपर्कात आल्याशिवाय राहू शकतील अशी नवीन क्षेत्रे निर्माण करणे अत्यावश्यक आहे, असे मत भारतीय वन्यजीव संस्थे- (WII) तील माजी संशोधक वाय. व्ही. झाला यांनी व्यक्त केले. गुजरातमध्ये भक्ष्याची उपलब्धता पाहता तिथे २,०००

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र. खंड ६, अंक ३

सिंह राहू शकतात. ज्या लोकसमुदायांनी सिंहांचे सहअस्तित्व स्वीकारले आहे, ते सिंहांकडून होणाऱ्या पाळीव जनावरांच्या शिकारीबाबत सहनशील आहेत. तसेच, पाळीव पशुहानी झाल्यास भरपाई दिली जाते. मात्र ही समतोलाची नाजूक स्थिती आहे. सिंहांचे अस्तित्व टिकून राहण्यासाठी भविष्यात गुजरातमध्ये किंवा बाहेर नवे क्षेत्र आवश्यक आहे, असे त्यांनी स्पष्ट केले.

या गणनेत बर्डा अभयारण्य, जेतपूर आणि लगतची क्षेत्रे, बाबरा-जसदण आणि त्या परिसरातील सिंहांच्या संख्येचा अंदाजाचा समावेश आहे. त्यांसह आशियाई सिंहांची एकूण संख्या ४९७ इतकी आहे.

२०१५ ते २०२० या काळात सिंहांची व्याप्ती ३०,००० चौ. किमी क्षेत्रात पसरली. पुढील पाच वर्षांत, म्हणजे २०२५ मध्ये हे क्षेत्र ३५,००० चौ.किमी पर्यंत वाढल्याची नोंद यंदाच्या गणनेत झाली आहे. (संबंधित वृत्त पाहा महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड ६ अंक २)

गुजरातमध्ये माणूस व सिंह यांच्यातील परस्परसंबंधांविषयी शोधनिबंध 'कॉन्झर्वेशन बायोलॉजी' या संशोधन पत्रिकेत गेल्या डिसेंबरमध्ये प्रकाशित झाला. त्यातील निरीक्षणांनुसार, गेल्या काही वर्षांत सिंहांच्या अधिवासातील गावांमध्ये जनावरांवरील हल्ल्यांचे प्रमाण दरवर्षी १० टक्क्यांनी वाढले आहे, प्रत्येक गावात हल्ल्यात ठार झालेल्या पाळीव जनावरांची संख्या दरवर्षी १५ टक्क्यांनी वाढली आहे. या अभ्यासासाठी केलेल्या सर्वेक्षणात ६१% लोक सिंहांप्रती सहनशीलतेचा दृष्टीकोन बाळगतात, असे आढळले. मात्र स्थानिक लोकसमुदायांचे कल्याण आणि मांसाहारी प्राण्यांचे शाश्वत संवर्धन यांत समतोल राखण्यासाठी लोकसहभाग आणि दोहोंसाठी जमिनीचे योग्य वाटप आवश्यक आहे, असा निष्कर्ष अभ्यासांती मांडला आहे.

स्रोत - जेकब पी कोशी. 'Gujarat's lions numbers have risen by 32% since 2020',

www.thehindu.com, २१.०५.२०२५.

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र सुरू ठेवण्यासाठी मदतीचे आवाहन

‘कल्पवृक्ष’च्या वतीने प्रकाशित केले जाणारे इंग्रजी वार्तापत्र ‘प्रोटेक्टेट एरिआ अपडेट’ हे गेली ३१ वर्षे प्रकाशित होत असून त्यामध्ये देशभरातील संरक्षित क्षेत्रे आणि वन्यजीवविषयक बातम्यांचे संकलन केले जाते. त्याच्याच धर्तीवर कोविड-१९ च्या टाळेबंदीच्या काळात महाराष्ट्र केंद्रस्थानी ठेवून सुरू झालेल्या ‘महाराष्ट्र संरक्षित वार्तापत्रा’ने यंदा सहाव्या वर्षात पदार्पण केले आहे.

महाराष्ट्रातील संरक्षित क्षेत्र अर्थात राष्ट्रीय उद्याने, वन्यजीव अभयारण्ये, व्याघ्र राखीव, संवर्धन राखीव क्षेत्रांसह वन्यजीव संरक्षण, संवर्धनाच्या वृत्तांकनाचे संकलन ‘महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रा’त केले जाते. राष्ट्रीय आणि प्रादेशिक स्तरावरील प्रामुख्याने मराठी वर्तमानपत्रांमध्ये प्रकाशित झालेल्या संरक्षित क्षेत्रांविषयक बातम्यांवर आवश्यक संपादकीय सोपस्कार करून त्या महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रात एकत्रित दिल्या जातात.

वन्यजीव संरक्षण, संवर्धनविषयक समस्या, संरक्षित क्षेत्रांसमोरील स्थानिक व जागतिक स्तरावरील आव्हाने याला समर्पित केलेले हे बहुदा मराठी भाषेतील एकमेव बातमीपत्र असेल.

सध्या हे वार्तापत्र गुगल गृप, व्हॉट्स गृप, छापील प्रती आणि संकेतस्थळाच्या माध्यमातून सुमारे हजारभर व्यक्तीपर्यंत पोहोचते. त्यामध्ये वन्यजीव अभ्यासक, विद्यार्थी, संशोधक, कार्यकर्ते आणि काही प्रमाणात वनाधिकारी, वनकर्मचारीही आहेत. तरीदेखील, महाराष्ट्रातील संरक्षित क्षेत्रांलगत राहणाऱ्या आणि वन्यजीवांशी थेट संबंध येणाऱ्या अधिकाधिक मराठी भाषकांपर्यंत ते पोहोचवता आले तर जनजागृतीसाठी उपयुक्त ठरेल. राज्यातील वन विभागाच्या क्षेत्रीय अधिकारी, कर्मचाऱ्यांसाठी हे वार्तापत्र महत्त्वाचा माहितीचा स्रोत ठरू शकते. त्यासाठी वाचक म्हणून तुम्ही हातभार लावू शकता. अधिक माहितीसाठी पुढे दिलेली चौकट पाहा.

एखादे वार्तापत्र सुरू करणे सोपे आहे, मात्र ते नेमाने प्रकाशित करत राहणे, ही अवघड बाब आहे. बिगर-सरकारी संस्थांकडून मिळणाऱ्या लहानशा आर्थिक पाठबळात वर्षभराचे प्रकाशन जेमतेम शक्य होते. त्यामुळे आम्ही सातत्याने आर्थिक पाठबळाच्या शोधात असतो.

तेव्हा, थेट निधी देणे किंवा निधी देऊ शकतील अशा व्यक्ती, संस्था, योजनांपर्यंत पोहोचण्यास मदत करावी, ही नम्र विनंती.

संरक्षित क्षेत्रातील कर्मचारी वर्गासाठी महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र

हे वार्तापत्र निर्माण करताना वाचकवर्गात महाराष्ट्रातील वन कर्मचारी आणि संरक्षित क्षेत्राचे व्यवस्थापन करणारे अधिकारी हा एक मोठा गट असेल, असे लक्षात घेतले आहे. आजही जिथे इंटरनेट पोहोचलेले नाही, अशा दुर्गम भागात पोहोचावे, हा एक हेतू या वार्तापत्राची छापील आवृत्ती काढण्यामागे आहे. आमच्या यादीत अशा काही व्यक्तींचा समावेश आहे. मात्र, ही यादी अद्याप परिपूर्ण नाही. तेव्हा, वाचक हो, तुम्हाला दरवर्षी रु. १५० भरून महाराष्ट्रातील संरक्षित क्षेत्रात व त्याच्या अवतीभवती काम करणाऱ्या वन विभागाच्या कर्मचाऱ्यांसाठी हे वार्तापत्र भेट देता येईल. संरक्षित क्षेत्र/कर्मचारी/अधिकारी किंवा मार्गदर्शक/ग्रामस्थाचे नाव, पत्ता ही माहिती आम्हाला पाठवा. प्रती पोहोचवण्याची जबाबदारी आमची!

अधिक माहितीसाठी संपर्क -

marathipaupdate@gmail.com

किंवा

psekhsaria@gmail.com

द प्रोटेक्टेड एरिया अपडेट डेटाबेस

<https://pau-database.kalpavriksh.org/>

प्रोटेक्टेड एरिया अपडेट आणि महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्राच्या चमूला 'द प्रोटेक्टेड एरिया अपडेट डेटाबेस' या नवीन ऑनलाइन साधनाच्या निर्मिती आणि प्रकाशनाची घोषणा करताना अत्यंत आनंद होत आहे. हा ऑनलाईन डेटाबेस १९९४ मध्ये सुरुवात झालेल्या प्रोटेक्टेड एरिया अपडेट या वार्तापत्रात गेल्या ३० वर्षांत प्रकाशित झालेल्या बातम्या व माहितीचे संकलन आणि एकत्रित मांडणी करतो.

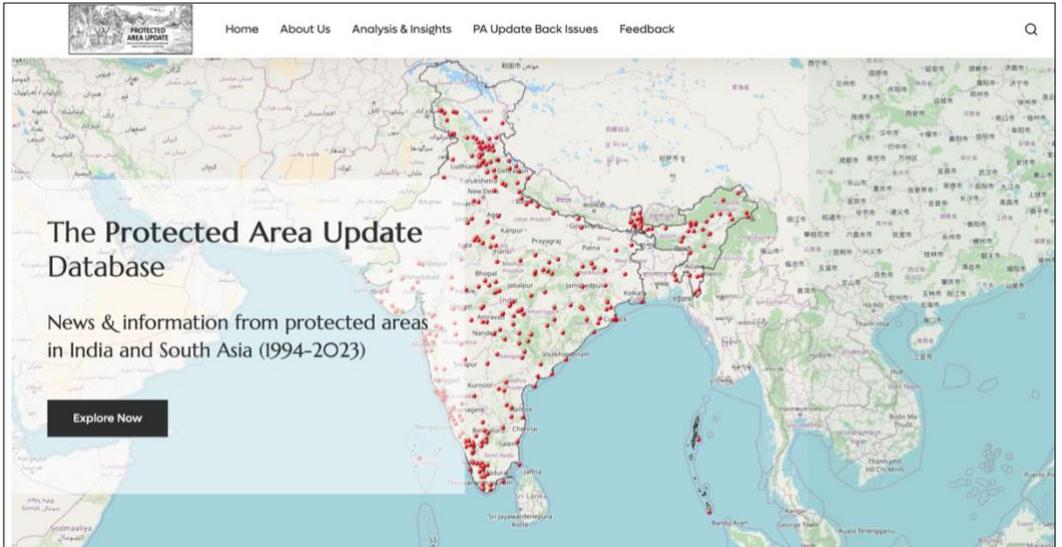
प्रोटेक्टेड एरिया अपडेट हे २४ पानांचे इंग्रजी द्वैमासिक असून, दक्षिण आशियातील—विशेषतः भारतातील—संरक्षित क्षेत्रांमध्ये वन्यजीव संरक्षण आणि संवर्धन क्षेत्रात काय घडत आहे याचा आढावा घेते. हे वर्षातून सहा वेळा प्रकाशित केले जाते आणि सुमारे २००० लोकांना—विद्यार्थी, शिक्षक, कार्यकर्ते आणि संशोधक—पोस्टाने पाठवले जाते. याशिवाय, हे ई-मेलद्वारे सुमारे ४५०० व्यक्तींना इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातही पाठवले जाते आणि 'कल्पवृक्ष'च्या संकेतस्थळावरही उपलब्ध असते.

'द प्रोटेक्टेड एरिया अपडेट डेटाबेस' हा 'कल्पवृक्ष', 'फाउंडेशन फॉर इकोलॉजिकल सिक्युरिटी', 'दुलीप मथाई नेचर कॉन्झर्वेशन फाउंडेशन' व 'C-TARA, आयआयटी बॉम्बे'मधील 'एन्वॉयन्मेंट अँड इकोलॉजी

रिसर्च ग्रुप' (EERG) यांनी भारत सरकारच्या विज्ञान आणि तंत्रज्ञान विभाग (DST) यांच्या सहकार्याने स्थापन केलेल्या GISE Hub, आयआयटी बॉम्बे यांच्या संयुक्त उपक्रमातून विकसित केला आहे.

हा डेटाबेस देशभरातील ३०० पेक्षा अधिक संरक्षित क्षेत्रांमधील सुमारे ४५०० बातम्या एका ऑनलाईन व्यासपीठावर उपलब्ध करून देतो, त्यामुळे ही माहिती मिळविण्यास सुलभ आणि वापरकर्त्यांस अनुकूल झाले आहे. आम्हाला आशा आहे की 'द प्रोटेक्टेड एरिया अपडेट डेटाबेस' विद्यार्थी, संशोधक, पत्रकार, कार्यकर्ते आणि जागरूक नागरिकांसाठी वन्यजीव आणि माध्यम अहवालांवरील अभ्यास आणि चौकशीसाठी एक प्रारंभबिंदू ठरेल.

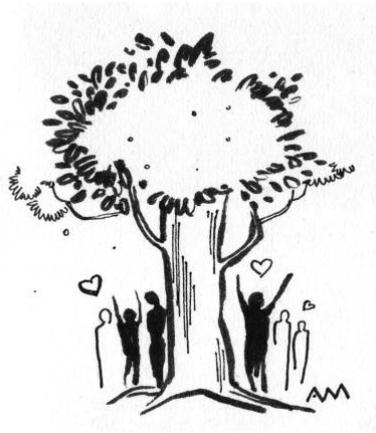
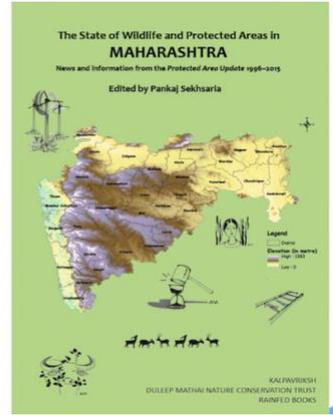
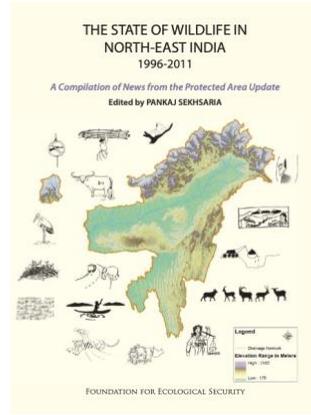
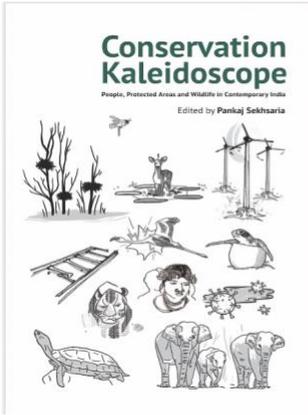
अधिक माहितीसाठी किंवा अभिप्राय कळविण्यासाठी कृपया psekhar@pau.org या ईमेलवर संपर्क साधा.

BOOKS FROM THE PA UPDATE

- 1) *Conservation Kaleidoscope: People, Protected Areas and Wildlife in Contemporary India*, 2021, 450 pp, 140 line drawings., Price: 650
- 2) *The State of Wildlife and Protected Areas in Maharashtra: News and Information from the Protected Area Update 1996-2015*, 2019. 250 pp, 100 line drawings, Price: Rs. 400
- 3) *The State of Wildlife in North-East India 1996-2011: A compilation of news from the Protected Area Update*, 2013, 330 pp, 100 line drawings, Price: Rs. 400

For more details and to order copies, please write to psekhsaria@gmail.com

Support the PA Update

We continue to need financial support to sustain the publishing of the PA Update. Please considering donating for the same or subscribing for yourself, your institutions or gifting subscriptions. For further details please write to psekhsaria@gmail.com

थोडक्यात पण महत्वाचे

मुंबईची किनारी परिसंस्था

मुंबईची जैवविविधता म्हटलं तर आपल्याला सर्वप्रथम आठवतं ते संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यान आणि तिकडे निवास करणारे प्राणी किंवा मुंबई उपनगरातील पाणथळ प्रदेश आणि हिवाळ्यात तिकडे लाखोंच्या संख्येने येणारे स्थलांतरित पक्षी. ह्या सगळ्यापेक्षा थोडी दुर्लक्षित पण तितकीच महत्वाची परिसंस्था म्हणजे मुंबईची सागरी परिसंस्था!

मुंबईच्या मातकट रंगाच्या आणि प्रदूषित समुद्रात आजही अनेक प्रजाती आपलं अस्तित्व टिकवून आहेत. ह्यातले बरेच प्राणी हे खोल समुद्रात राहतात, तर काही प्राणी किनाऱ्यावर वास्तव्याला असतात, तर काही प्राणी फक्त प्रजनन करण्यापुरता आपल्या किनाऱ्यांचा वापर करतात. यातील किनाऱ्यावर दिसून येणारे प्राणी ज्या ठिकाणी राहतात त्या जागेला वैज्ञानिक भाषेत 'भरती ओहोटी क्षेत्र' म्हणतात. प्रदूषित असूनही मुंबईचे भरती ओहोटी क्षेत्र आज ६४० हून अधिक समुद्री प्रजातींचे निवासस्थान आहे.

या किनारी क्षेत्राच्या प्रदेशाचे तीन मुख्य प्रकार आहेत; ते म्हणजे वाळूचे किनारे, खडकाळ किनारे आणि चिखलाचे किनारे. चिखलाच्या किनाऱ्यांमध्ये कांदळवनेही येतात. ह्यापैकी कांदळवन परिसंस्था ही भारतीय वन कायदा १९२७, किनारपट्टी नियमन क्षेत्र कायदा, पर्यावरण संरक्षण कायदा १९८६, वन्यजीव संरक्षण कायदा १९७२ या अंतर्गत संरक्षित आहे. ही परिसंस्था अनेक दुर्लक्षित जीवांचे आश्रयस्थान आहे, जसे की विंचवासारखा दिसणारा मड लॉबस्टर (शेवंड). हा खोल चिखलात बिळांचं जाळं विणून हवा खेळती ठेवतो. त्याच बरोबर इथे 'एलिसिया' नामक गोगलगायही आढळते जी शेवाळातलं हरित द्रव्य स्वतःच्या शरीरात साठवते आणि जेव्हा अन्नाची कमतरता भासते तेव्हा सूर्यप्रकाशात जाऊन प्रकाशसंश्लेषण करून स्वतःचं अन्न स्वतः तयार करते.

मुंबईच्या खडकाळ किनाऱ्यांवर मिळणारे अनेक खेकडे व शिंपले किनारी प्रदेशात राहणाऱ्या समाजाच्या आहारातील एक घटक आहेत. ओहोटीच्या वेळी या खडकांतील सखोल भागात पाणी साचून राहते, त्यात वास्तव्य करणारे अनेक प्रजातींचे कठीण आणि मृदू प्रवाळ (कोरल्स) आणि समुद्रफुलं (सी ऍनिमोन) वन्यजीव संरक्षण कायदा परिशिष्ट १ अंतर्गत संरक्षित आहेत. ह्याच दगडी

किनार्यांवर ऑक्टोपस, स्कॉर्पिओन फिश असे अनेक जीव वास्तव्य करतात. त्यातलाच एक जीव म्हणजे 'बॉम्बे डोरिड' नावाची गोगलगाय. या गोगलगायीचा शोध १९४६ मध्ये विंकवर्थ ह्या ब्रिटिश संशोधकाने मुंबईतून लावला, पण त्यानंतर मुंबईच्या किनारी क्षेत्रावर जास्त अभ्यास झाला नाही आणि ही प्रजाती मुंबईतून नामशेष झाल्याचे काही अभ्यासकांचे मत झाले. २०१७-१८ साली मुंबईच्या किनारी क्षेत्राचा अभ्यास 'मरीन लाईफ ऑफ मुंबई' ह्या उपक्रमांतर्गत सुरु झाला तेव्हा ती गोगलगाय मुंबईत तब्बल ७२ वर्षांनी ह्या उपक्रमातील संशोधकांना दिसली.

मुंबईचे वाळूचे किनारे हे पर्यटनाच्या दृष्टीने महत्वाचे आहेतच पण याच किनाऱ्यांवर भरतीच्या वेळी माखली (स्किवड) सारखे काही समुद्री प्राणी अंडी घायला येतात आणि ओहोटीसोबत पुन्हा समुद्रात निघून जातात. तसेच भरती रेषेच्या वर असलेला कोरड्या वाळूचा भाग समुद्री कासवांना अंडी देण्यासाठी योग्य अधिवास मानला जातो. २०२४ मध्ये मुंबईच्या काही किनाऱ्यांवर घरटी बनविण्यासाठी समुद्री कासवे आल्याची नोंद आहे. परंतु लोकांच्या अडथळ्यामुळे आणि कोरड्या वाळूच्या भागात वाढलेल्या मानवी हस्तक्षेपामुळे ती घरटी न करताच समुद्रात परतली.

आज या किनारी परिसंस्थेला प्रदूषण, कचरा, सांडपाण्याचे अयोग्य व्यवस्थापन, अनियोजित प्रकल्प आदी विविध धोके आहेत.

- गौरव पाटील

(समुद्री जीव अभ्यासक, छायाचित्रकार, चित्रकार)

ईमेल - gauravpatilwildlife@gmail.com

For private circulation/Printed Matter

To

From: Kalpavriksh, Apt. 5, Sri Dutta Krupa,
908 Deccan Gymkhana, Pune 411004